

TIJDSCHRIFT

VOOR

INDISCHE

TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE

UITGEGEVEN DOOR HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN
EN WETENSCHAPPEN.

ONDER REDACTIE

VAN

Dr. Ph. S. VAN RONKEL.

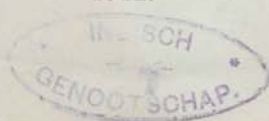
DEEL LIV

BATAVIA.
ALBRECHT & Co.

1912.

'S HAGE.
M. NIJHOFF.

NOTA van toelichting, betreffende de zelfbesturende landschappen Paloe, Dolo, Sigi en Beromaroe.

A. HET LAND.

I. GRENZEN.

De grenzen van de onderafdeeling Paloe met de omringende landschappen zijn voor zoover de grens betreft met het landschap Banawa (onderafdeeling Westkust van Midden-Celebes) vastgesteld bij Gouvernements besluit van 10 Maart 1908 No. 21.

Deze grens wordt daarin omschreven als de rivier Walaa uitmondende in de Paloebaai van hare monding af tot aan haren oorsprong op den berg Ongoendjoén Popemaja, vervolgens de rechte lijn, die van dezen oorsprong getrokken wordt naar den oorsprong der Soeramanarivier op dien zelfden berg en eindelijk de Soeramanarivier van haren oorsprong stroomafwaarts tot daar, waar de grens tusschen Paloe en Mamoejdjoë een aanvang neemt (ongeveer 10 paal van de monding der Soeramanarivier stroomopwaarts).

Met het onderzoek van de grens tusschen de onderafdeeling Mamoejdjoë is men thans bezig.

II. KUSTLIJN.

In het Noordwestelijk deel der Paloebaai ten Zuiden der Walaarivier reikt het gebergte tot vrij dicht aan zee en is steil. Naar het Zuiden gaande, wordt de afstand langzamerhand grooter. Langs deze kust strekken zich zoom- of

strandriffen van koraal uit. Hun buitenwand ligt op geringen afstand van de kustlijn en de zee wordt daar zeer diep. Meer binnenwaarts is de kust meer steenachtig en kalkrijk.

Ten Zuiden van de baai strekt zich de Paloevallei uit, welke in hoofdzakelijk Noordzuidelijke richting wordt ingesloten door twee lengteketens, welke in het Zuiden naar elkaar toebuigen. Van Tonggo in het Westen tot de grens met de onderafdeeling Donggala in het Oosten is de kust vlak en bestaat uit zand en klei. Koraalvorming is hier niet mogelijk door het zoete water der Paloe rivier. De kustlijn verplaatst zich hier door aanspoeling langzamerhand naar het Noorden. Van deze lijn naar het Zuiden gaande, neemt de hoogte geleidelijk toe, zoodanig, dat op een afstand van 20 palen van de kust de hoogte ongeveer 75 Meter bedraagt. In het Noordoostelijk deel van de baai loopt het gebergte zacht glooiend op. Het strand hier leent zich uitstekend voor den aanleg van zoutpannen. Strandbosschen worden niet aangetroffen. Ten Zuidwesten, Zuiden en Zuidoosten van de baai vindt men klapperaanplantingen. Moleo-eieren komen aan de kust niet voor, wel in het brongebied van de Woenoerivier. Verpachting hiervan heeft niet plaats, aangezien ze slechts in beperkt aantal voorkomen. De kustlijn is lang gestrekt, insnijdingen van eenige beteekenis worden niet aangetroffen. Als havenplaats komt Paloe niet in aanmerking, omdat de schepen ver van de kust moeten ankeren en door de sterk doorstaande zee- en landwinden, waardoor sterke golfslag ontstaat, slechts een beperkte tijd voor lossen en laden overblijft. Deze winden geven echter aan de prauwvaart, welke door middel van zoogenaamde beroa plaats heeft, gelegenheid de verschillende producten van het dal en de bergstreken geregeld af te voeren naar de havenplaats Donggala. Volgens verschillende scheepskapiteins moet Memboro echter een goede ankerplaats voor schepen aanbieden. De plaats ligt slechts op een afstand van 2 uren gaans van Paloe en is langs de vlakke kust door een weg op zeer

gemakkelijke wijze te verbinden met Paloe. Voor zeediepten verwijs ik naar bestaande zeekaarten. Eilanden worden niet aangetroffen.

III. HET BERGSTELSEL EN DE RIVIEREN.

De hoofdrievier van het Paloedal is de Goembasa, de afstrooming van het Lindoemeer. Na het water uit het berglandschap Palolo te hebben ontvangen, stroomt zij naar de vlakte, waar zij al spoedig met de Mioe vereenigd haren loop in hoofdzakelijk noordelijke richting en met tal van bochten voortzet onder den algemeenen naam van Paloerivier. Van Sakedi af, dus na hare vereeniging met de Mioe, is zij bevaarbaar voor kleine prauwen. In ongeveer acht uren kan een prauw stroomafwaarts Paloe bereiken. Omgekeerd doet men er vier dagen over. Zooals reeds gezegd is, wordt het Paloedal in het Westen en Oosten begrensd door twee lengteketen, welke in het Zuiden naar elkaar toebuigen. De Mioe ontspringt ten Zuiden hiervan op het Poloeagebergte; is een echte bergstroom met vele stroomversnellingen. Geen enkele der zijrivieren van de Paloerivier is bevaarbaar. In de Westelijke bergketen worden van het Noorden naar het Zuiden gaande bergtoppen gevonden, welke niet zoo zeer de aandacht op zich vestigen door hunne hoogte boven het omliggende terrein, dan wel door de na te noemen rivieren, welke er ontspringen.

1. De Walaa- en Soeroemanarivieren, ontspringende respectievelijk op de Noordoostelijke en Zuidwestelijke hellingen van den Djikoepamaja. De Westelijke berghelling is door den voortdurenden rooibouw, welke hier door de bevolking is gedreven, bijna geheel kaal.

De Walaa heeft hierdoor een sterk wisselenden watervoorraad. Ligt de bedding meestal bijna geheel droog, bij regens ontstaan soms sterke bandjirs. De bedding bestaat geheel uit grootere en kleinere steenen. Het gebied, waardoor de Soeroemanarivier stroomt, is nog zeer boschrijk, ofschoon

men ook hier bezig is, de wouden uit te roeien. Deze rivier heeft dan ook een meer constanten watervoorraad en is van Malino af voor kleine prauwen en vlotten te bevaren. Aan de monding zal de rivier 100 Meter breed zijn.

2. De Lewara en
3. De Domboe, de eerste ontspringende op den Djikoe-pomaja, de tweede op het Domboegebergte. Beide rivieren leveren het irrigatiewater voor het Noordwestelijk gedeelte van de vallei en worden op zoovele punten afgetapt, dat van eene eigenlijke uitmonding in de Paloerivier niet meer gesproken kan worden.
4. De Kinore, welke bij de kampong Sibonoe in de Paloe-rivier valt. Zij levert het irrigatiewater voor de kampongs Beka en Sibonoe en ontspringt op het Kinoregebergte.
5. De Koerajo en
6. De Wera, ontspringende respectievelijk op het Koerajoen en het Weragebergte, besproeien de sawahvelden van Kaleke met hare boja's.

Bij kampong Pasakoe valt de Sambo-oge in de Paloerivier. Met haar water worden de sawahvelden van Pesakoe geïrrigeerd.

Verder naar het Zuiden gaande vindt men enkele kleinere stroompjes. Behalve de Walaa leveren genoemde riviertjes voor het gedeelte der vallei ten Westen der Paloerivier steeds voldoende water voor de bestaande sawahvelden. Ook nieuwe velden kunnen worden aangelegd, wanneer slechts wordt zorg gedragen, dat de leidingen steeds goed in orde en schoon zijn en waar noodig op doelmatige wijze worden verlegd. Hieraan dient het Bestuur de hand te houden, aangezien de bevolking, vooral in het Noordelijk gedeelte der vallei zeer onverschillig is voor sawahbewerking.

De voornaamste rivieren, welke ontspringen op de Oostelijke bergketen, zijn de volgende van het Noorden naar het Zuiden. De Pondo, met haar zijrivier de Lewata, ontspringt op de waterscheiding van de onderafdeelingen Paloe en Parigi;

de Pondo op den Kamarogo, de Lewata op de Pado. De Pondo zendt haar water naar de Paloebaai, waar zij bij de kampong Talise in zee uitmondt. Met haar water worden bevoeid de sawahvelden van de kampongs Pantosoe, Tana Modindi, Wonggi, Losoani, Talisebali, Talise, Besoesoesambote en Loloe.

Ten Zuiden van kampong Beromaroe vindt men een klein riviértje, Djandja geheeten, waarmede de velden van Beromaroe worden besproeid. Het water wordt geheel afgetapt, verdwijnt in den bodem of droogt op. De Paneki, ontspringende in het bergland van de Raranggonau, levert irrigatiewater voor de velden van de gehuchten Loloe Raranggolaloe, Watoenondjoe, Olomombolo, Noenoemakaro, Boea, Woee en Petabone.

Bij de kampong Kotarindaoe, waar zij in de Paloerivier uitmondt, bevat zij slechts zeer weinig water.

De Woenoë, de grootste rivier aan de Oostzijde, ontspringt op den berg Noko en ontvangt water der zijriviértjes Sambitaa en Kondjoe. Haar water wordt gebruikt voor de velden van de kampongs Bora, Watoenondjoe, Olobodjoe, Kotapoeloe en Kotarindaoe met hunne boja's. Ze kan soms geducht bandjirren. Is voor het Westelijk gedeelte der vallei voldoende arrigatiewater aanwezig, in het laatst beschreven gebied heerscht allerwege waterarmoede. De oorzaak hiervan moet gezocht worden in de ontwoording, welke vóór onze komst op groote schaal heeft plaats gehad. Het water wordt niet meer vastgehouden in den bodem, zoodat geen geleidelijke afvloeijing kan plaats hebben, integendeel wordt het regenwater snel afgevoerd langs de diep ingesneden rivierbeddingen.

Het waterpeil is dientengevolge zeer gedaald, zoodat een massa velden, welke vroeger beplant werden, niet meer besproeid kunnen worden.

Regenvorming boven het dal wordt zeer bemoeilijkt door het in geringe mate aanwezig zijn van plantengroei, waardoor

de grond sterk verwarmd, de lucht zeer verhit wordt en een minimum ontstaat als gevolg waarvan de elken dag terugkeerende hevige zeewinden ontstaan, die de wolken voor zich uitdrijven naar het gebergte.

De sawaharbeid is dientengevolge zeer achteruit gegaan. Een andere voorname factor van dien achteruitgang moet gezocht worden in de groote onveiligheid en de daarmede samenhangende onrust gedurende een groot aantal jaren vóór onze komst. De bevolking werd onverschillig voor eene opbrengst, waarvan ze toch niet zeker was. Uitgestrekte velden bleven braak liggen, dammen en waterleidingen werden verwaarloosd. Djagoeng en sago werden de hoofdvoedingsmiddelen. Om de oorzaak van het watergebrek zooveel mogelijk op te heffen, werden door het bestuur twee waterleidingen getraceerd aan de Oostzijde der Paloerivier. De eerste, de Goembasaleiding, wordt afgetapt uit de Goembasarivier tusschen Sakedi en Pandere. Ze is getraceerd langs Kalaworanapoeti, Wololaoe, Sibalaja ten Oosten van kampong Sidondo en eindigt in de Woenoe rivier. De sawahvelden van Pandere en Woenoe worden reeds met dit water bevoled. In Sidondo is men bezig gronden met den ploeg te bewerken, die later als sawahs gebruikt kunnen worden.

De tweede leiding wordt afgetapt uit de Paloerivier ten Noorden der monding van de Woenoe en heet Dololeiding. Ze is getraceerd door de sawahvelden van Kotapoeloe en Kotarindaoe, tusschen de kampongs Kaloekoeboela en Bero-maroe en vindt haar uiteinde in de Paloebaai. Beide leidingen hebben eene gezamenlijke lengte van ongeveer 25 palen en worden voorloopig gegraven met een bovenbreedte van 3 Meter, haar verval is 1:600. Dit jaar hoopt het Bestuur deze leidingen gereed te hebben; wat betreft de eerste tot Sindodo, de tweede tot kampong Bone. Naar gelang van de behoefte kunnen ze langzamerhand worden verbreed. Ook voor de prauwvaart zullen deze leidingen hare waarde hebben.

De laatste factor van den achteruitgang op sawahgebied, de groote onveiligheid, welke vroeger heerschte, heeft na onze komst opgehouden te bestaan. Overal heerscht nu veiligheid en rust. Door het bestuur wordt er nu steeds op gewerkt de bevolking aan geregelden arbeid te gewennen, een gelijken planttijd te verkrijgen en eene betere verzorging van den aanplant. Om een gelijken planttijd te verkrijgen, is het noodzakelijk, dat de bewerking met den ploeg geschiedt en niet zooals nu door een aantal karbouwen twee à drie malen over de te beplanten velden te drijven. Dit is het zoogenaamde paroedja. Om dit doel te bereiken, worden steeds een aantal lieden met de noodige karbouwen uit de verschillende kampongs eenige dagen op Kalawara Napoeti, de Javaansche immigratiekolonie, gedetacheerd, om daarin onderwijs te ontvangen. Ploegen worden daarna aan de bevolking tegen betaling verstrekt. Behalve deze leidingen is dicht bij de kampong Pantosoe (ten Oosten van Paloe) een waterreservoir aangelegd, waar een groot gedeelte van het water der Pondorivier verzameld wordt, om van hieruit op de verschillende sawahs geleid te worden. Ook valt in dit reservoir het water van een daar aanwezige bron.

Rondom is het beplant met de tibaró (moeraspalm). Eene verbetering, ofschoon niet afdoende, is hierdoor wel aangebracht. Verder worden de kleine sawahleidingen, welke door de bevolking zeer verwaarloosd worden, verbeterd, zoodat het water niet opgehouden wordt, waar zulks niet wordt vereischt. Door de bemoeiingen van het bestuur is allereigen verbetering merkbaar. De grond in het Paloedal is zeer vruchtbaar; klei als aanspoeling der rivier, vermengd met een weinig zand. Alleen in het Noordwestelijk deel van Tonggo tot de Walaä is de grond steenhoudend.

IV. BOSSCHEN.

De ontwoording op groote schaal van de naar het dal gekeerde hellingen van de bergreeks Oost en West geven

aan deze een kaal voorkomen. Reboisatie van deze hellingen is zeer gewenscht. Tot behoud van de aanwezige bosschen moet de bevolking de ladangs, wanneer deze geabandonneerd worden, met nuttige boomsoorten beplanten, zooals kapok, pinang, pisang, enz. De volgende houtsoorten komen voor timmerhout in aanmerking:

kajoe Bendjaloe,

- " Intelel,
- " Baloli,
- " Bola,
- " Ade,
- " Boeri,
- " Marawola,
- " Malasia,
- " Woe,
- " Reboeno,
- " Lepa,
- " Baleli,
- " Wori,
- " Tampoedjano,
- " Dormaga.

Houtexploitatie heeft niet plaats. Als boschproducten kunnen de volgende plantaardige en dierlijke soorten genoemd worden:

- Dama,
- laoero (rotan)
- banggoedoe,

de klieren van den timpaesoe (civetkat).

De prijs van damar = f 10.— per pikoel.

- " " " witte rotan = f 40 per 100 galoeng.
- " " " rotan patani = f 70 per 100 galoeng.
- " " " banggoedoe = f 15 per pikoel.
- " " " klieren = f 17.50 per 100 stuks.

V. WEERSGESTELDHEID.

De temperatuur is over het algemeen zeer hoog en vochtig.

Een gemiddelde kan niet worden opgegeven. Zooals reeds gezegd is, wordt de regenval zeer bemoeilijkt door de hevige land- en zeewinden, welke dagelijks doorstaan, als een gevolg van de droge, vaste bodemgesteldheid en het in geringe mate aanwezig zijn van plantengroei. De zeewinden temperen door den aanvoer van koudere luchtstroomen den gloed van de bijna loodrecht invallende zonnestralen. Behalve deze land- en zeewinden heeft men gedurende de maanden Juli, Augustus en begin September uit het Noordoosten harde windvlagen (de baroeboe) welke belemmeringen in de ademhaling veroorzaken, droogte op de huid, keel- en oogontsteking en koorts. Over het geheel genomen, is het klimaat echter gezond. De droge tijd heerscht van Mei tot December, gedurende de overige maanden de natte tijd. In verband hiermede neemt de sawaharbeid in December een aanvang (moet althans een aanvang nemen). Als leidster dient de Maloense, het Zevengesternte enz. Zie voor sterrenbeelden „Bestaansmiddel”.

VI. WEGENSTELSEL.

Bij onze komst kon van wegen niet gesproken worden. Voetpaden en dan nog in zeer slechten toestand, galangans, bewerkstelligden de verbinding tusschen de verschillende kampongs. Door onze inmenging werd begonnen de bestaande paden allerwege geschikt te maken voor rijpaden. Daarna in het laatst van 1907 werd begonnen met de opname van een grooten karreweg, welke zou loopen van Donggala naar Paloe en verder, ongeveer in het midden der vallei naar de Berglandschappen.

Met het aanleggen van dezen weg werd begonnen einde Juli 1908.

Wat de onderafdeeling Paloe betreft, is hij gereed voor karrentransport van de Walaa rivier bij Watoesompoe tot aan de Goembasa bij Sakedi, dit is over eene lengte van $\pm$ 30 paal, echter nog zonder verharding. Van Sakedi tot de grens der Paloevallei met de berglandschappen bij

kampong Toewa is de weg uitgekapt in het bosch en bruikbaar voor paardentransport.

Van dezen grooten weg, ten Noorden van Kaloekoeboela is een karreweg aangelegd naar het landschap Beromaroe. Deze is gedeeltelijk gereed.

Van Paloe werd hij doorgetrokken tot Tondo, de grens in het Oosten met de onder afdeeling Donggala (Westkust van Midden-Celebes).

Van Beromaroe zal het rijpad naar Sigi en Sidondo allengs verbeterd worden tot karreweg.

Verder zal een zoodanige weg aangelegd moeten worden van Paloe over Bojaoge naar Beka. Sibonoe, Pewoenoe, Kaleke en Pesakoe aan den linkeroever der Paloerivier.

Sidondo is door middel van een gierpont en een karreweg verbonden met Pesakoe. Op de overgangspunten van den grooten weg naar de berglandschappen over de verschillende riviertjes zijn voorloopige bruggen aangelegd.

In Paloe is de gierpont vervangen door een hangbrug van telefoon-ijzerdraad.

Over de kali Woenoe is voorloopig geen brug aangelegd, aangezien deze door bandjir toch telkens weggeslagen zou worden. Een kunstwerk is hier noodig.

Waar het mogelijk is, worden duikers aangelegd.

VII. BESCHRIJVING VAN DE LIGGING DER KAMPONGS.

Voor de ligging der kampongs en gehuchten wordt verwezen naar bijgevoegde kaart.

Oorspronkelijk vormden zich nederzettingen, ugata geheeten. Werden deze te groot, dan ontstonden uitzwermingen, boja genaamd.

Deze boja werden op hun beurt weer groote kampongs. Heden rekent men tot de groote kampongs in het landschap Paloe:

Lere,
Baroe,

Kamondji,
 Besoesoengata,
 Besoesoerambote,
 Siraninde,
 Bojaoge,
 Tatanga,
 Beka,
 Kabonena.

De kampongs Lere, Baroe, Kamondji, Besoesoengata, Sihanindi en Oedjoena vormen een aaneengeschakeld geheel, dat in den regel wordt aangeduid met den naam Paloe.

Deze kampongs liggen aan den Westelijken oever der Paloerivier.

Zoo behooren tot Bojaoge de volgende kleinere boja:

Kalawata,
 Noenoe,
 Ganogo,
 Tengarawa,
 Pangawoe,
 Togare en
 Doejoe.

Tot Tatanga de volgende:

Tawandjoeka,
 Bone,
 Tinggede,
 Binangga,
 Marabola,
 Rioeroena,
 Baliase,
 Tatoera,
 Kawatoena,
 Watoedea.

Tot de grootere kampongs van de landschappen Sigi en Beromaroe behooren:

Beromaroe,
 Bora,

Watoenondjoe,
 Olobodjoe,
 Sidondo,
 Sibaloja en
 Pekoeli.

Tot die van het landschap Dolo:

Kotarindaœ,
 Kotapoeloe,
 Kaleke,
 Pesakoe,
 Pewoenoe,
 Baloease en
 Bangga.

VIII. GEOLOGISCHE BOUW.

Vermeld zij dat een ingesteld onderzoek de aanwezigheid van zilverhoudende ertsen aan het licht bracht.

Warme zwavelbronnen worden gevonden dicht bij de kampongs Bora, Sindondo, Pesakoe en Poeloe.

Men baadt zich in deze bronnen bij jeuk op de huid.

IX. DIERENWERELD.

Onder de dieren, welke in het wild voorkomen, noemen we de volgende:

wawoe = varken.

Deze komen in groot aantal voor en zijn een ware plaag voor de bevolking.

Door den Mohammedaanschen godsdienst, welke zich in de vallei bijna overal reeds verspreid heeft, hebben deze dieren geen voedingswaarde meer voor de bevolking, zoodat er weinig jacht op gemaakt wordt.

Door het bestuur is nu bevel gegeven, om geregeld in heeren dienst drijfjachten te organiseeren.

Roesa = hert.

Ook deze komen vrij veel voor.

Ibo = een klein soort aap.

Tinggaloe. Deze heeft het voorkomen van een kat. De snuit is echter langer.

Asoelako. Deze is iets grooter dan de tinggaloe, heeft korte voorpooten en lange achterpooten, waardoor hij zich springende voortbeweegt.

Timpaesoe, de civetkat.

Voor een honderdtal klieren wordt ongeveer *f* 17.50 betaald.

Noea = sapi hoetan; komt weinig voor.

Timposoe = byawak.

Kapoena = krokokil.

In de Paloerivier komen ze veel voor.

Sisi = schildpad.

Banti loekoe. Heeft het voorkomen van een schildpad. De harde huid heeft echter geen waarde.

Verder treft men nog aan een groot aantal slangen.

Jachtrecht bestond niet. Ieder was vrij, om te dooden en zijn buit te behouden. Op grootere schaal werden echter jachten georganiseerd door de Ma(r)dika's op herten en ander groot wild. Op het vangen van krokodillen is door het bestuur geen premie gesteld.

B. BEVOLKING.

I.

De oorspronkelijke bewoners zijn de Toradja's, die uit de bergen geleidelijk zijn afgedaald naar het dal.

Wanneer we teruggaan tot den tijd, waarvan nog enkele verhalen en legenden bekend zijn bij de hedendaagsche bewoners, waren de verschillende stammen als volgt verdeeld:

De Tosigi woonden ten Noorden van het Lindoemeer in het gebergte. Hunne nederzettingen waren de kampongs Lewoe, Silonga, Wololaoe, Oee Malei en Sigi Poeloe.

Meer naar het Noorden woonden de Todolo in de kampongs Dolo, Maro en Pompewajo.

De bewoners van het landschap Paloe woonden in het gebergte ten Oosten van hunne tegenwoordige woonplaatsen.

Hier hadden zij eene groote nederzetting, Boeloe Watoe npaloe geheeten.

Boeloe Watoe is een soort bamboe, npaloe beteekent klein, terneergebogen.

Hoogstwaarschijnlijk is de naam Paloe overgebracht op de eerste nederzettingen in de vlakte aan den mond der daar stroomende groote rivier.

Er bestaat nog een legende, waarin verteld wordt, dat de Loewoesche held Saweri Gading te Paloe komende daar gesneld (mompaloe) zou hebben.

Dit schijnt me een gezochte verklaring.

De spelling Palos, zooals men het overal op oude kaarten vindt aangeduid, is onzuiver, aangezien de Ledotaal eene vocalische is en men geen medeklinkers aan het einde der woorden aantreft.

Op welke wijze de Tosigi en Todolo in de vlakte gekomen zijn, leeren ons de vele oorlogen, welke tusschen hen gevoerd werden en waarin de Todolo in het begin steeds het onderspit delfden.

De Tosigi verjoegen hen telkens, dreven hen voor zich uit tot zij beiden op hunne tegenwoordige woonplaatsen waren aangekomen.

De aanleiding tot de reeks van oorlogen was de volgende:

Een mardika van de Todolo had een zoon en drie dochters te weten:

Kenggoema,
Loeloenggamagi,
I Tabanboelawa en
Danilinggi.

Alle vier ontvingen van de To'oeta als bewijs van onderwerping en gehechtheid een ompa boelawa (een tikar met goud doorweven).

De to'oeta waren, zooals de naam reeds aanduidt, boschbewoners; waren niet grooter dan $\frac{1}{2}$ Meter, doch hadden overigens geheel het voorkomen van menschen.

Achtereenvolgens werden deze madika uitgehuwd.

Kenggoema huwde met de madika van Tawaelia.

Loeloenggamagi met de madika van Silongga.

I Tabanboelawa met de madika van Woloelaoe en

Danilinggi met die van Oee Malei.

Danilinggi bleef in Dolo wonen, waar zich dan ook de ompa boelawa bevond, welke zij van de to'oeta ten geschenke had gekregen.

Deze schat wekte de hebzucht op van de Tosigi.

Danilinggi wilde haar echter niet afstaan.

Op zekeren dag werd de dochter van Danilinggi door de madika van Lewoe uitgenoodigd om bij een feest, nokeso genaamd (tandenvijlen) tegenwoordig te zijn, alwaar hij haar ten dans zou voeren. Zij kwam, maar werd niet ten dans gevoerd, hetwelk door de Todolo als eene groote beleediging werd aangemerkt.

De reden tot oorlog was daar. In dezen oorlog bleven de Todolo de winnende partij.

De Tosigi zonnen op wraak en wisten een aantal bergstammen als bondgenooten te verkrijgen.

Vereenigd met de Tokoelawi, Tobanasoe, Tobada, Tonapoe, Tobesoa en Towaelia vielen zij de Todolo opnieuw aan.

Tegen deze overmacht waren de laatsten niet opgewassen; hunne dorpen werden verbrand en zij vluchten in Westelijke richting, waar zij eene nieuwe vestiging stichtten op den berg Pandjopolaki.

Tot zeven malen toe werden zij op deze wijze door de Tosigi verdreven, die steeds allerlei redenen zochten om den strijd gaande te houden.

De Todolo waren toen aangekomen bij de monding der kali Woenoe, waar zij de tegenwoordige kampong Kotarindaoe stichtten.

Van hieruit verspreidden ze zich naar Kotaripoeloe, Sibonoe, Pewoenoe, Kaleke en Pesakoe.

Ook de Tosigi waren toen op hunne tegenwoordige woonplaatsen aangekomen.

Waren tot nu de Tosigi steeds de overwinnaars, de

oorlogskansen keerden zich nu ten gunste van de Todolo.

Zij namen wraak en tot zeven malen toe werden de woonplaatsen van de Sigiers verbrand.

De laatste oorlog werd aangevoerd door Lolontomene, Magaoe van Dolo.

Na beëindiging van den krijg werd de vrede bevestigd door diens huwelijk met Into wongso, Magaoe van Sigi.

In de tusschenbedrijven van bovengenoemden krijg werd er een oorlog gevoerd door de Paloeërs tegen de Todolo.

Deze ontstond op de volgende wijze.

Madika Sidagi uit Baromaroe had een kind verwekt bij een madika uit Dolo, genaamd Penggaginiti. Sidagi wilde dit kind niet als het zijne erkennen. De Magaoe van Dolo, Karimalemba, was hierover niet tevreden en liet Sidagi vermoorden. Soempoeqi, broeder van den vermoorde, zon op wraak.

Hij trachtte den Magaoe van Paloe over te halen, een oorlog met de Todolo te beginnen, doch deze wilde hier niets van weten, aangezien hij geen enkele reden kon aanvoeren en tevens door familiebanden met den Magaoe van Dolo verbonden was.

Soempoeqi wist wel een reden te vinden.

Hij vestigde zich in Dolo en ging een huwelijk aan.

Op zekeren dag zag hij een karbouw uit Paloe in Dolo rondloopen, welke blijkbaar verdwaald was.

Hij vroeg verlof aan Karimalemba den karbouw te mogen dooden doch deze weigerde zijne toestemming te geven.

Soempoeqi stoorde zich hieraan echter niet, maar doodde den karbouw.

Aangezien deze op het grondgebied van Dolo was afge maakt, moest er nu een oorlog tusschen Paloe en Dolo uitbreken.

Tot zeven malen toe werden de Paloeërs verslagen.

Deze oorlog, welke meer uit kracht der gewoonten werd gevoerd, dan dat er een bepaalde veete tusschen beide partijen bestond, verdroot den beiden hoofden van Paloe en

Dolo zeer. Men besloot, dat beiden een samenkomst zouden hebben onder vier oogen, ten einde te beraadslagen, op welke wijze een einde zou kunnen worden gemaakt aan den noodlottigen krijg.

Al spoedig was men het eens en werd een plan gemaakt, om zich van Soempoegi te ontdoen.

Deze zou van Karimalemba den last ontvangen, om met zijn aanhang post te vatten bij een punt der Paloerivier.

Een groote macht der Paloeërs zou hem hier aanvallen, terwijl de rest zich met Karimalemba zou vereenigen, voor het geval Soempoegi toch de overwinning zou behalen.

Soempoegi verloor en werd gedood. Het hoofd werd meegenomen en in een gimba (bedoeg) geborgen.

Deze gimba is nog steeds in Paloe aanwezig en draagt den naam van Soempoegi.

Na dezen krijg moesten de Todolo zich verdedigen tegen de Tomene uit Mandhar.

De laatsten werden echter verdreven.

Nu brak een oorlog uit tusschen Paloe, Sigi, Beromaroe en Towaeli aan de eene zijde en den Radja van Kaeli aan de andere zijde.

Magaoe van Paloe was Lamakoroka.

„ „ Sigi „ Daeng Mosini.

„ „ Beromaroe was Jongge Bodoe,

Radja „ Kaeli „ I Sompā.

De aanleiding was deze:

De echtgenoot van Lamakoroka, Linointa geheeten, was afkomstig uit Laboea.

Linointa werd ziek en er werd besloten haar naar Laboea terug te brengen en te trachten, de ziekte door balija te doen verdrijven.

Onder de genoodigden bevond zich ook de Radja van Kaeli. Deze droeg het hart hoog en wilde zijne grootheid toonen.

Met al zijn krijgers in volle wapenrusting wilde hij Laboea binnen trekken.

Toen Linointa van dit voornemen hoorde, zond zij hem een afgezant, om hem kennis te geven, dat zij dit niet wilde toestaan.

I Sompā stoorde zich hieraan echter niet, maar deed, wat hij wilde.

Linointa was hierover zeer vertoornd en stookte haar echtgenoot Lamakaraka op.

Zij sprak tot hem ongeveer de volgende woorden:

Toen ik mij verbond, om uwe vrouw te worden, dacht ik, dat gij de grootste en machtigste vorst waart. Als ik geweten had, dat iemand zich tegen U durfde te verzetten zou ik niet met U gehuwd zijn.

Lamakaraka, wiens ijdelheid door deze woorden was gekwetst, ging hierop in en vroeg hulp van Sigi, Beromaroe en Towaeli, welke hulp hem ook werd toegezegd.

In Kaeli had het treffen plaats, waarbij de Kaeliers werden verslagen en I Sompā met diens zuster I Wolangi gedood werden. Eenigen tijd na dezen krijg brak in Paloe een hevige buikziekte uit.

Iemand van Tatanga kwam op het denkbeeld dat een booze geest zich in zijn lichaam gevestigd had.

Hij zeide, dat de geesten vertoornd waren, aangezien men I Sompā gedood had en de ziekte niet eerder zou ophouden, alvorens er een offer was gebracht, aan de nagedachtenis van I Sompā.

Men zocht nu een reden om een oorlog te beginnen met Sigi en Beromaroe, de vroegere bondgenooten.

Een reden was echter niet te vinden, maar toch werd de oorlog verklaard.

De slag werd geleverd op de groote vlakte tusschen Kaloekeboela en Beromaroe, alwaar de Beromaroeërs de overwinning behaalden.

Een Madika van Tatanga, Tome Pakoe geheeten, ging toen naar Dolo, alwaar ook de gevreesde ziekte was uitgebroken en vertelde hetzelfde verhaal, dat op Paloe was rondgegaan met het doel de Tondolo tegen Sigi en Beromaroe op te zetten.

Dit gelukte. De Todolo werden eveneens geslagen bij de kampong Petabone.

Dit was de laatste oorlog, welke in het Paloedal gevoerd werd voor onze komst.

Ook Oee Bongo, een der voorouders van de tegenwoordige Magaoe van Paloe en volgens de overlevering van goddelijken oorsprong, heeft vele oorlogen gevoerd, zelfs met zeer ver verwijderde stammen. Hij was zoo machtig, dat hij op een van zijn zwerftochten aan de Lariang een groot, zwaar kanon naar Paloe zond, zonder dat iemand wist, hoe het daar gekomen was.

De verhalen uit de oorlogen door hem gevoerd, zijn echter te verward, om hieruit een geregeld verhaal te kunnen samenstellen.

Tusschen de Tosigi en Toparigi heerschte eveneens veel strijd.

Lang geleden riep de Magaoe van Parigi de hulp in van den Magaoe van Sigi tegen de Tolage (in de Possostreek), met wie hij volgens beweren in oorlog was.

Wawo'onoë, het voornaamste dorp der Tolage, moest verwoest worden.

De Tosigi beloofden hun bijstand, rustten zich uit ten strijde en trokken naar Parigi, om hunne opwachting bij den Magaoe te maken.

Zij hielden halt bij de Oee Walu.

Tot tweemaal toe zond men afgezanten, om den Magaoe van hunne komst te verwittigen, doch deze kwam met zijn menschen niet opdagen.

Eindelijk kwam de aap uit den mouw en bleek het, dat de Magaoe hulp noodig had tegen een gedeelte van zijn eigen onderdanen, die tegen hem in opstand waren.

De Tosigi, die toch eenmaal op het oorlogspad waren, vonden dit goed en de kampongs Balinggi, Toroewe, Tindaki en Nambaroe werden getuchtigd.

Als oorlogsschatting moesten deze kampongs telken jare tikars en zout opbrengen aan Sigi.

Toen voor de eerste maal deze oorlogsschatting werd opgebracht, maakte ook het hoofd van Langganosi, eene kampong in Parigi, zijne opwachting, aangezien hij bevreesd was, dat hem eerstdaags hetzelfde lot zou beschoren worden als bovengenoemde kampongs.

Hij bood den Magaoe zijn huldeblijk aan, die dit gunstig ontving.

Als teeken van vriendschap werd een karbouw geslacht, de eene helft van den kop werd meegegeven naar Parigi, de rest bleef in Sigi.

Dit gold als een teeken, dat men elkaar een goed hart toedroeg.

De Magaoe van Parigi was echter over de eigendunkelijke handeling van zijn vazal zeer verstoord en zón op wraak.

Hij zond daarom den galaran van Parigi naar Koelawien Lindoe.

Om Sigi te vermijden, nam hij den weg over Balane.

Het gelukte hem bovengenoemde bergstammen te bewegen, Parigi hulp te verleen en aldus werd ook Langganosi afgebrand.

Nadat dit was afgespeeld, vertrok een madika van Dolago naar Sigi, om onderhandelingen te voeren over zijn huwelijk met een Sigische prinses, I Baliki, eene nicht van Intowonge. Dit aanzoek werd door Sigi goed ontvangen en men gaf toestemming.

De Madika der Dolago keerde naar zijne woonplaats terug, het tijdstip voor het huwelijk zou later worden bepaald.

Het bleef echter bij plannen, en hij zag later van het huwelijk af.

De trots der Tosigi was beleedigd en de smaad moest met bloed worden uitgewischt. Een groote kampong, Malataoe, werd totaal vernield.

De Parigiërs begonnen het voortdurende getwist, waardoor hun land geruineerd werd, moede te worden en zoo begaven zich de Magaoe van Parigi, I Jali en zijne echtgenooten

Odjowika, naar Beromaroe, waar zich I Dindi Salemba, de broeder van Daeng Masiri bevond.

Met I Dindi Salemba als tusschenpersoon, werd onderhandeld over het beeindigen van de bestaande veeten, welke onderhandelingen met goed succes verliepen.

Een witte karbouw werd geslacht en er werd overeengekomen, dat Winono, zoon van I Jali, zou huwen met I Tondei, dochter van I Dindi Salemba en Jahasia, wanneer beiden den huwbaren leeftijd bereikt zouden hebben.

In Sigi werd deze overeenkomst bekrachtigd met Daeng Masiri.

Toen dat oogenblik aangekomen was, zonden de Tosigi afgezanten naar den Magaoe van Parigi, om dezen hiervan kennis te geven.

De gezant keerde terug met het huwelijksge Geschenk, bestaande uit een taigandja mas.

Dit was den Sigiers echter niet vorstelijk genoeg en den Magaoe van Parigi werd aangezegd, dat het geschenk moest bestaan uit:

- een moworie (kain)
- een loigi (halsketen)
- een bili mas.

Hierop werd geen antwoord ontvangen en de Tosigi van nature prikkelbaar, van humeur, trokken weer ten strijde.

Een groot dorp in Dolago, Korentoe'a geheeten, werd tot op den grond toe verbrand.

In dezen strijd werd een groot aantal Parigiërs gedood of verdreven.

Zoo moeten de Toraroengganau, welke nu in het gebergte ten Oosten van Beromaroe wonen, uit Dolago afkomstig zijn.

Door onze bemoeienis gaan deze lieden geleidelijk weer naar hunne vroegere woonplaatsen terug.

De bewoners van het landschap Paloe daalden van hunne beddingen af, aangetrokken door de vruchtbare gronden in de vallei en zetten zich neder aan de monding der groote

rivier, welke het dal van het Zuiden naar het Noorden doorstroomde. De eerste nederzetting welke ontstond, was Besoesoe (nisoesoë beteekent de handeling welke verricht wordt door een parang in den grond te steken; men deed dit om de vruchtbaarheid van den grond te onderzoeken).

De hedendaagsche bewoners van het dal zijn dus:

de Paloeërs,

de Tosigi,

de Toberomaroe,

de Todolo.

De eersten bewonen het noordelijk deel van de vallei, aan weerszijden van de Paloerivier.

De Toberomaroe en Tosigi wonen ten Zuiden van hen aan den rechteroever van de rivier met uitzondering van een klein gedeelte ten Noorden van de Woenoe, waar Todolo wonen.

De Todolo wonen ten Zuiden van de Paloeërs aan den linkeroever van de rivier.

In de bergen, grenzende aan het dal, zijn natuurlijk menschen blijven hangen, anderen weder daarheen uitgeweken.

Deze bevolking, welke echter zeer dun gezaaid is, wordt door de dalbewoners algemeen aangeduid met Tolare. Men hecht aan dezen naam eene eenigszins minachtende beteekenis, aangezien de Tolare in de oogen van de dalbewoners nog op een zeer lagen trap van ontwikkeling staan. Men treft er onder hen aan, wier lichaam zwaar behaard is.

De verhouding tusschen de verschillende stammen voor de inmenging van het Gouvernement, blijkt in hoofdzaak uit de bovenbeschreven oorlogen.

Om de nietigste kwesties werd strijd gevoerd.

De bewoners van Sigi vormden kort vóór onze inmenging den machtigsten stam. Zij oefenden suprematie uit over Parigi, Tambahana, Tanaboa, Saoesoe, Napoe, Besoa en Towaelia.

Hunne verhouding tot de Tokoelawi, Tolindoe, Tobanasoe was van meer bondgenootschappelijken aard.

De stammen, welke het dal bewonen, zijn nauw aan elkaar

verwant. Allen zijn Toradjas met uitzondering van de later gekomen Boegineesche kustbevolking.

Uit de taal blijkt dit ten duidelijkste 1).

II. STATISTIEKE GEGEVENS.

Het aantal aangeslagenen in de belasting bedraagt voor

het landschap Paloe	f 2756
de landschappen Sigi en Beromaroe	„ 1822
het landschap Dolo	„ 1575
	<hr/>
	f 6153.—

Het zielental kan nog niet worden opgegeven. Dit wordt bij de inning van 1909 zoo nauwkeurig mogelijk opgemaakt.

III. GEZONDHEIDSTOESTAND.

De gezondheidstoestand is over het algemeen goed te noemen.

De meest voorkomende ziekten zijn:

- Malaria,
- Buikziekte,
- Pokken,
- Cholera,
- Tering,
- Melaatschheid.

Voor de eigenlijke malaria heeft men het woord nompakoko.

Koorts wordt aangeduid met pane karo, hevige koorts met kokora.

Wanneer de koorts aan het opkomen is, wordt de ziekte gewasschen met een mengsel van daoën soembala.

pia (uien)

koenir

klapper

fijngestampte ose (rijst)

tai najasa (soort plant).

1) Na ingewonnen advies van eene alleszins bevoegde autoriteit heb ik de mededeelingen over de talen en dialecten en eene woordenlijst in het Maleisch, Ledo, Idja, Tara en Oende wegens de vele daarin voorkomende onjuistheden niet doen drukken.

Ook legt men de fijngemaakte tawanusosonggi (een soort bladeren) op de oogen van den zieke.

Buikziekte = siadua ntai.

Hiervoor wordt fijne kalk, gemengd met het sap van de djeroek nipis, op den buik van den zieke gewreven.

Voor buikziekte met bloedigen afgang wordt water gekookt met tawa nulengaro (een soort bladeren) en als drank ingegeven.

Pokken = nadua boeti.

In de laatste 50 jaren moet deze ziekte vier malen zijn voorgekomen.

Is de ziekte aan het uitbreken, dan wrijft men het lichaam van den patient in met een mengsel van klapperolie, koenir en pia.

Men wacht nu eenige dagen. Zijn de puisten dan nog niet rijp geworden, dan wrijft men het lichaam in met een mengsel van santen, roode uien en koenir.

Beginnen de puisten wit te worden, en te jeuken, dan gebruikt men, om in te wrijven een mengsel van koenir, uien, klapperolie en tawa ubaoeloe pasir (daoen sirih Pasir). Heeft het jeuken opgehouden, dan gebruikt men een mengsel van santen, koenir, uien bangbangala en kasoemba boenga. Gedurende de eerste dagen van beterschap wordt het lichaam met lauw water telkens afgewasschen,

Om de ziekte te voorkomen, wordt de pokstof van een zieke overgebracht op niet aangetaste personen.

Het opkomen van deze pokken gaat met vrij hevige koortsen gepaard.

Cholera = Lelesai of nadua dato.

Ook deze ziekte moet in de laatste 50 jaren een viertal malen zijn voorgekomen.

Geneesmiddelen kent men hiervoor echter niet.

Tering = doearoko.

Deze ziekte komt niet veel voor.

Als geneesmiddel gebruikt men hiervoor een mengsel van fijngestampte rijst en tawankatilalo blanda nalei, waarmee de borst wordt ingewreven.

Melaatschheid = nadua oge.

Ook hiervoor kent men geen geneesmiddel; men houdt de zieke zoo goed mogelijk afgezonderd. Erg streng wordt dit echter niet toegepast.

Oogziekten komen hoofdzakelijk voor, wanneer de baroeboe waait.

Van onze zijde wordt der bevolking kosteloos geneeskundige hulp verstrekt, voor zoover dit zonder geneesheer kan plaats hebben.

Een druk gebruik wordt hiervan echter nog niet gemaakt.

Voor het inenten met koepokstof is een gediplomeerde vaccinateur aanwezig. Met het inenten en overplanten wordt steeds voortgegaan.

IV. KARAKTER.

De Kaelier, zooals de Boeginees den dalbewoner noemt, heeft een ferm oogopslag; het slaafsche van den Javaan is hem geheel vreemd.

In doorsnede is hij goed gebouwd.

Het volk is nog zeer onwetend door de langdurige afzondering, waarin men steeds geleefd heeft.

Behalve met de Boegineezen van de kust kwam men met de buitenwereld niet in aanraking.

Ook zijn zij in hooge mate lui. Een groot deel van den dag bracht men slapende door. Gansche nachten werden opgeofferd aan de geliefkoosde dans morego. Hun grootste ondeugd is het stelen. Dit moet echter in hoofdzaak gezegd worden van de bewoners van de landschappen Paloe en Beromaroe.

De kampongs Talanga en Beromaroe waren ware rooversnesten.

In deze beide landschappen zag men dan ook de erven door stevige bamboedoeri omheiningen omringd, waarin een poort, welke 's nachts gesloten werd.

Ook de ruimte onder de huizen (kapeo geheeten) was

ompaggerd en de paarden, schapen, geiten, enz. werden gedurende den nacht daarin verzameld.

Door ons optreden is aan dezen wantoestand een einde gemaakt; vooral het aanwijzen van de strafplaats buiten Celebes, hetwelk een ware verschrikking voor hen is, heeft een zeer goeden invloed uitgeoefend.

Diefstallen komen nu nog slechts in gering aantal voor.

De omheiningen verdwijnen, ook op last van het bestuur, aangezien deze ruimten onder de huizen ware broedplaatsen vormden van ongedierte en vuilnis en de oorsprong van vele ziekten waren.

Zelfs zijne behoefte deed men van uit het huis.

V. GODSDIENST.

In naam is men tot den Mohammedaanschen godsdienst overgegaan en men waant zich Mohammedaan door de besnijdenis.

De Islam is hier gebracht door een Menangkabauer, Dato Krama geheeten, wiens graf nog aanwezig is.

Men is gewoon op dit graf te bidden, o. a. op de hari raja na afloop van de poeasa (hari raja = leonggaboeka).

Men weet niet, of hij nakomelingen heeft gehad.

Hoe verder men zich van de kust naar het binnenland begeeft, hoe minder deze godsdienst op den voorgrond treedt. Alleen in de vestiging Paloe aan de kust wordt het ceremonieel van den Islam met eenigen ernst in acht genomen, echter door de daar gevestigde Boegineezen, welke steeds trachten proselieten te winnen. Doch niet zoodra heeft er een gewichtige gebeurtenis plaats, b. v. wanneer een zieke niet wil genezen, of de oorspronkelijke bevolking is overtuigd, dat booze geesten hunner voorvaderen in het lichaam van den zieke zijn gevaren, en wordt met veel ceremonieel een plechtigheid gevierd, waarbij de goede geesten worden opgeroepen, aan wien verzocht wordt de ziekte uit het lichaam te verdrijven.

Varkens vindt men echter nog slechts in het Zuidelijk

gedeelte van het Paloedal op een 20 paal afstand van Paloe. Hier is de Islam nog niet doorgedrongen.

In alle groote kampongs treft men een baroega aan, in de kleinere een bantaja. Dit zijn geestenhuisen, waar de bevolking zich verzamelt, om de verschillende plechtigheden te vieren.

In de kota Paloe treft men een pas gebouwde, mooie moskee aan, doch tevens een baroega.

De laatste wordt echter niet meer gebruikt.

Spreekt men echter van afbreken, dan verwerft dit geenszins instemming.

In de kampongs Kotapoeloe, Sidondo, Beromaroe Pesakoe, Kaleke en Pewoenoe vindt men eveneens moskee's, echter nog van ruwe materialen gemaakt. In Kaloekoeboela vindt men een langgar.

Het aantal bedevaartgangers van de oorspronkelijke bevolking bedraagt slechts een man en een vrouw.

Die van Boegineeschen oorsprong 16 mannen en 12 vrouwen.

Onderwijs in koran-reciet wordt wel gegeven; het aantal leerlingen is echter nog zeer beperkt.

Nadat men volleerd is in het mengadji, wordt aan de leerlingen, die alsdan labe worden genoemd, onderwijs gegeven in het lezen van de barzandji.

In de maand Ramadan wordt door geloovigen uit de kota Paloe de pitra opgebracht. Van daar buiten is het slechts een enkele, die deze weldadigheid betracht.

De zuivering of reiniging door middel van de zakat wordt hier niet nagekomen.

De feesten welke gevoerd worden, zijn: het afbreken der vasten op den 1sten dag van de maand sjawal;

het offerfeest, dat gehouden wordt door allen, die achterblijven van den pelgrimtocht in de 12de maand Dzoe al kiddjah en in welke maand op den 9den door den imam op den berg Arafat de jaarlijksche preek wordt voorgedragen.

De oorspronkelijke godsdienst komt neer op de vereering van de zielen der afgestorvenen.

Deze huizen in allerlei voorwerpen en bezitten het vermogen, om die te verlaten. Hieruit volgt de voorstelling van de bezieling van sommige personen door dergelijke wezens.

Aan deze laatsten werden alle natuurverschijnselen toegeschreven:

Men kent drie soorten kwade geesten:

bone

tampilangi

djanda (boeg. bisoe).

Onder de goede geesten rangschikt men de:

taliwarani en

tomanoeroe.

De oorsprong van de bone moet gezocht worden in de bergen, welke het dal omringen.

Die van de tampilangi in Banggaiba, Sobakoe Benasoe, Kantewoe en Peana; in het algemeen de streken langs de Koro, de groote rivier, welke als Lariang in de Straat van Makasser in zee uitmondt.

Het ontstaan van de djinda wordt toegeschreven aan den Loewoeschen held Saweri Gading, die eens te Paloe zou zijn gekomen en daar gesneld (mompaloe) zou hebben.

De priesteressen, Shamanen, welke in nadere betrekking tot deze geesten staan, worden balia genaamd. Het zijn zoowel mannen als vrouwen. Het hoofd der balia bone heet Tolanggara: dat der tampilangi Langa Noenoe.

Ziekten ontstaan, doordien booze geesten het lichaam binnen dringen.

Ten einde deze te verdrijven, wordt de hulp ingeroepen van de goede geesten, opdat deze het zieke lichaam binnentreden, de ziekte daaruit nemen en zoover mogelijk wegbrengen.

Een dergelijke plechtigheid gaat steeds met veel ceremonieel gepaard.

Hieronder volgt eene beschrijving van de handelingen der balia tampilangi:

Wanneer iemand ziek is, gaat hij naar een balia of laat deze bij zich ontbieden. De balia Tampilangi maakt dan een geneesmiddel gereed, zijnde een mengsel van water, sikoeroe, (soort katjang), pia mpoetih (witte uien) en kanio (kaneel). Dit geneesmiddel heet langgi. Het wordt op de zieke plaats gewreven en den zieke laat men hiervan tevens drinken.

Treedt na een paar dagen beterschap in dan is dit een bewijs, dat de zieke van tampilangi bezeten is.

Zoo niet, dan moet de zieke zich wenden tot een andere balia, aangezien een andere geest bezit van het lichaam heeft genomen.

In het gunstige geval wordt de begindag van de plechtigheid vastgesteld.

De duur hangt af van den aard van het offerdier.

Is de ziekte van heftigen aard, dan wordt een karbouw gedood en duurt het offerfeest 7 dagen.

Bij minder ernstige ziekte is een geit het offerdier en is de duur van het feest 4 dagen. Is de ziekte van weinig beteekenis, dan is een kip voldoende en duurt het feest slechts een dag.

Groote hoeveelheden sagoeweer (toele) worden daarbij gedronken, opdat de vrees voor de booze geesten verre zal blijven van de balia en de genoodigden.

Vooreerst wordt een huis gemaakt, bantaja geheeten.

Dit is de verzamelplaats van den zieke en de balia.

Het wordt gemaakt van houten stijlen, bamboe en gedekt met klapperbladeren.

In het midden der bantaja wordt een klein vierkant kamertje ingericht door middel van 4 stijlen en omhangen met kain mbesa.

Aan de 4 stijlen worden vastgebonden verschillende soorten van boombladeren, als weloeroe sampinokioe, wawanangi, weleara, pelioe, taba en balaro.

Random deze kamer worden klapperbladeren gelegd.

Tegen de twee voorste stijlen plaatst men een kaliawo (een langwerpige, uitgehold en ietwat in de lengte gebogen schild, versierd met haar en ingelegd met witte schelpjes, lanssen en een songko- een strijdhoeft met twee koperen punten in den vorm van karbouwenhoorns).

Op de vier hoeken worden gelegd jonge klappervruchten (kaloekoe moera), pisang (loka) en pinang (pengawa).

Op een 30 à 40 tal kleine schoteltjes wordt rijst gereed gemaakt (petoempoe = wat aangeboden wordt aan de geesten). De zieke wordt nu in de kamer gebracht.

Is het eene vrouw dan gebruikt ze een hoofddoek van Sindjoeloe poetih (sindjoeloe = kain van boomschors vervaardigd) en een badjoe pangga poetih (pangga is ook sindjoeloe, maar zeer dun geklopt).

Is het een man, dan is voor hem verplichtend het gebruik van eenzelfde soort hoofddoek, waarvan de kleur naar verkiezing en versierd aan weerszijden van het voorhoofd met balaloenggi, een soort koperen ringen, doch niet gesloten.

De andere kleeding mag naar verkiezing gedragen worden.

De balia dragen overeenkomstige kleeding, de mannen ook lanssen en klewangs.

Nadat de zieke in de kamer is gebracht nemen de balia rondom deze ruimte plaats en heffen een lied aan, mowadi.

Door dit gezang worden de goede geesten opgeroepen en wordt hun verzocht in het lichaam van de(n) zieke te treden.

Men roept hier dikwijls bij aan den geest van Poe Bongo, een der voorouders van den Magaoe van Paloe, die als zeer machtig bekend stond. Men verlaat nu de bantja en begeeft zich naar een open plek op den grond, waar een klein afdak is gereed gemaakt.

De zieke en de naaste verwanten nemen plaats onder dit afdak.

Door de balia wordt nu een dans (motaro) uitgevoerd rondom den zieke. Bij het dansen en zingen wordt steeds in bepaalden rythmus op de bedoeq geslagen.

Wanneer de zieke hevige stuiptrekkingen krijgt, is dit

een bewijs, dat de goede geest in het lichaam is gekomen.

Heeft dit plaats dan begint een der balia te huilen, omdat naar hare meening niet genoeg eten is gereed gezet of dat een der dansenden met te weinig sieraden is omhangen. Zij loopt dan weg, om in de nabijheid het een en ander te vragen en komt daarmede terug.

Daarna schaart men zich om de(n) zieke die wordt vastgehouden en zingt men een lied, waardoor men aan den goeden geest vraagt, de ziekte zoover mogelijk weg te brengen.

Op den laatsten dag wordt het offerdier afgemaakt.

De ziekte, de balia en alle genoodigden gaan dan naar de plaats, waar het beest is vastgebonden.

Er wordt een kring gevormd, waarin tot driemaal toe wordt rondgelopen, steeds het beest met de lans dreigende. Is dit geeindigd dan wrijft het hoofd der balia al de anderen in met een soort medicijn, langgi geheeten.

Alsdan gaat de zieke naar het beest toe en steekt het met een lans in de dij, waarna het verder wordt afgemaakt.

Dansende en zingende op de maat maakt men nu vijf stappen voorwaarts en drie achterwaarts, waarbij steeds op de bedoeq wordt geslagen. Men gaat daarna op den grond zitten en nogmaals wordt den geest verzocht de ziekte zoover mogelijk weg te brengen, waarna men in huis terugkeert.

Hier wordt gedurende den ganschen nacht gezongen.

De plechtigheid neemt elken dag tegen 4 à 5 uur in den namiddag een aanvang en duurt den geheelen nacht door.

De balia worden voor hun diensten goed betaald.

Wordt het land geteisterd door langdurige droogte, dan viert men eene plechtigheid moraja geheeten.

Door het hoofd van de landstreek worden de balia tampilangi en balia bone verzameld in zijne woonplaats, alwaar de baroega als tooneel van de plechtigheid moet dienen. Deze baroega wordt hiervoor in gereedheid gebracht.

In het midden wordt een groote kamer afgescheiden, door middel van kain, dat ook als hemel wordt gebruikt.

Bij een van de middenstijlen worden alle zaken gelegd,

welke de balia tampilangi gewoon zijn te gebruiken, als: kaliawoa, limba'oe (een lans met aan het bovineinde van den stok een bos haar), goema, songko, kain mbesa sindjoeloe, 7 petoempoe (een petoempoe = een bordje rijst, waarin gelegd 7 pinang, 7 stuks sirih, 1 ei en 7 cigarettten van silarblad gerold, 1 tai gandja en 1 balaloenggi). Om den stijl worden de volgende boombladeren vastgebonden, weloeroe, sompinokioe, tawanangi woleara, pelioe, taba en balaroa.

De zaken, welke de balia bone gewoon zijn te gebruiken, worden tegen de omwanding van de baroega gelegd, als doke (lans), tampi = limbae, goema, kaliawoe, songko, kain mbesa, sindjoeloe, klappers, pisang, rijst, djagoeng, sago en kippen.

Dezelfde bladeren als boven worden aan de omwanding vastgemaakt.

Als dit door de balia geregeld is, gaan zij naar buiten en voeren een dans uit, de balia tampilangi en balia bone ieder afzonderlijk.

De dans der eersten wordt nowadi, die der laatsten mo-wanto genoemd.

Na afloop van den dans wordt er gezongen.

Dit heeft tweemaal per dag plaats, 'smorgens en 'smiddags. Den overigen tijd brengt men door in de baroega. Men slaapt hier ook.

Op den zevenden dag gaat men gezamenlijk baden (noawi) in de rivier en worden schoone kleeren aangetrokken.

Men keert daarna terug bij de baroega en door de balia wordt een dans (notaro nontikoewoendja) uitgevoerd.

Deze dans heeft plaats om een pinangstam, waarom klapperbladeren zijn gewikkeld en aan welks bovineinde drie bossen padi worden vastgebonden.

De dans bestaat uit zeven rondgangen op maat om de woendja. Daarna gaat men hieromheen zitten.

Eene hoeveelheid ketoepat en djagoeng wordt aangebracht en aan de woendja vastgebonden.

Tegen den avond begeven zich de balia in de baroega

en wordt door de genoodigden om de woendja een regodans uitgevoerd (morego).

Aan dezen dans mogen, wat de vrouwen betreft, alleen ongehuwden deelnemen.

De jonge meisjes bevinden zich in het midden, de mannen in een kring er om heen.

Zij leggen den linkerarm op den rechterschouder van hun buurman.

Op de maat van hun gezang een ronde dans uitvoerende, stampen zij met hun voet zoo nu en dan op den grond. De jonge mannen omhelzen nu de jonge meisjes met den linkerarm en brengen hen in hun kring, waar zij den rondedans volgen.

Een van de jonge meisjes zingt een lied, waarbij telkens de anderen invallen.

Een der gebruikelijkste liederen is de volgende:

Lena oengkalô'a
Tida mangoeli kalimpa e'o
Tapolea'lia malinoe bengi
Me'ongko mataro manboengka langi.

De zon is reeds ondergegaan.

Van haar spreken wij niet meer.

Wij dansen den geheelen nacht.

Staande rondgaande, alleen hier onder den hemel.

Tegen den morgen gaan allen naar huis ook de balia tampilangi. De balia bone gaan eerst van huis tot huis, om nog eenige geschenken machtig te worden en keeren dan ook huiswaarts.

De balia nemen alles mee, wat aan eetwaren gebracht is.

Het plantfeest heeft plaats eenigen tijd vóór het bewerken der sawahgronden.

De inwoners verzamelen zich in de beroega, waar de kostbaarheden van den Magaoe worden heengebracht.

Aan de balia bone wordt nu gevraagd, hoe lang de

plechtigheid moet duren. Deze antwoorden bijv. drie dagen (altijd oneven).

De begindag wordt nu vastgesteld en door een totoe'a aan den Magaoe bekend gemaakt.

Op den bepaalden dag wordt, wanneer zich een groot aantal lieden en de balia bone in de baroega verzameld hebben, de Magaoe afgehaald door eenige totoe'a.

Voor de baroega op een soort tafel wordt een bord gereed gezet.

Hierop ligt een kain mbesa

"	"	"	"	lergi
"	"	"	"	kamagi mas
"	"	"	"	tai gandja.

Daarover heen de bladeren van de kajoe watoe

kajoe sampinokioe

"	tamangi
"	wobara
"	pelioe
"	tawa.

De kain mbesa wordt er nu uitgehaald en doet men het bord vol water.

De balia voeren om dit bord dansen uit, waarbij op de bedoeq wordt geslagen.

Op den derden dag wordt eten aangebracht en wordt feestmaaltijd gehouden.

Op den vierden dag brengt men een karbouw of geit naar den oorsprong van het water, waar deze geslacht wordt. De bevolking welke daar woont, is hierbij tegenwoordig.

Het bloed van het geofferde beest wordt met het water der rivier vermengd.

Om een in den grond gestoken bamboe, waaraan allerlei eetwaren zijn vastgebonden wordt nu een dans met gezang uitgevoerd, waarbij men aan de geesten voldoende regen vraagt voor de volgende sawahperiode. Daarna wordt er gegeten en gedronken.

PADIOOGST. Dit geschiedt steeds door vrouwen en jonge meisjes. De mannen nemen hier geen werkzaam aandeel aan.

Is de tijd van oogsten daar, dan hangt de eigenaar der sawahvelden boven de deur van zijne woning (wera wamba) een klapperblad, als teeken voor de voorbijgangers dat met den pluk zal worden begonnen.

Niemand mag aan de bewoners iets vragen. Is dit echter noodzakelijk dan legt de eigenaar van het huis daarna een knoop in het klapperblad. Op de vier hoeken van de velden worden stokken in den grond geplaatst om deze af te bakenen, aangezien niemand anders dan de oogsters dezen mogen betreden.

Op den bepaalden dag gaat een der snijsters naar de velden, gekleed met een hoofdoek, baadje en sarong. De hoofdoek is over het hoofd geworpen en op het voorhoofd door een knoop vastgemaakt en draagt den naam talibonggo.

Draagt zij een slendang, dan wordt deze in het sawah-huisje afgelegd.

Op het hoofd draagt zij een grooten hoed gevlochten uit silarbladeren, met kegelvormigen bal en breede randen.

In een kleine mand (bingga tomba) bevinden zich twee schelpdieren, de boekoe kaloembe en de boekoe mali; vijf soorten van bladeren:

Palindo

Pasoemoe

Maiapo

Loekoe

Tamabole.

Op de sawah gekomen, legt zij de boekoe kaloembe daar neer.

Zij zoekt nu een aar met 2 vruchten, of wanneer deze niet gevonden wordt een vrucht met uitspruitsel.

Aan den stam worden ter halver hoogte de bladeren vastgebonden en wordt de tamba er naast op den grond gezet. Daarna begint zij te plukken.

Is een handvol verzameld in een ander bingga tamba, dan gaat zij eerst naar huis terug, om deze op te bergen boven in het huis op de landoe'e.

De padi wordt daar op een klapper en een steen gelegd.

Met de bingga tamba keert zij daarna naar de sawah terug om verder te snijden.

Gedurende drie dagen snijdt deze vrouw alleen en mag niemand anders op de velden komen.

Gedurende dien tijd houdt ze steeds haar kleeren aan, ook in den slaap, waarbij zij steeds een gekromde, liggende houding moet aannemen.

De bingga tamba met de boekoe mali wordt elken avond mee naar huis genomen en dicht bij haar gezet.

Het eten gebruikt zij uit een afzonderlijke prioek, waarvan geen anderen mogen eten.

Na het einde van deze drie dagen beginnen alle vrouwen en meisjes te snijden. Is de oogst afgelopen dan wordt er weer feest gevierd (mowoendja), waarbij ook de bewoners bovenstreams worden uitgenoodigd.

De grootste van de drie bossen padi, welke boven aan de woendjoe zijn vastgebonden, is voor den Magaoe.

Deze kreeg van elk huisgezin 5 katti's rijst en later nog weer een bos padi.

De rijst wordt opgeborgen in de landoe'e of in de gampiri.

De eerste is een zolder in huis, de laatste een rijstschuurtje.

De landoe'e vindt men aan de kust, de gampiri meer in de bovenstreken.

Wanneer voor de eerste maal padi gehaald wordt uit de landoe'e of gampiri brengt de vrouw, die zulks moet doen, eerst een reukoffier, doepa genaamd. Het hoofdbestanddeel hiervan is lemadaroe. Nadat dit geleverd is, spreekt zij de padi toe.

jakoe meugala ikori piarimoe'e

moopoemo kita modjandji

mai mengala iko moakoe

koewala koewoendjoe

koewala koeuposipa

ik haal u van de plaats, waar gij nu zijt; de tijd van belofte, om u te halen is nu voorbij;

nu kom ik u halen

ik haal u om te stampen

ik haal u, opdat mijn lichaam zich tevreden zal gevoelen.

De vrouw moet bij deze plechtigheid behoorlijk in baadje en sarong gekleed zijn.

VI. HISTORISCH OVERZICHT.

De eigenlijke krachtige actie in het Paloedal begint met de gevangenneming bij verrassing van Karandja Lemba alias Tome Dampo in 1905. Aanleiding tot meer krachtig optreden tegen het landschap Sigi gaf een snelpartij van de aan Sigi onderhoorige Tonapoe en Tolindoe, vermoedelijk onder aanvoering van Oemai Batoeroe, tegen Tanaboa, kort na de conferentie in 1900 te Toboli, waarbij de grenzen van de landschappen Tanaboa, Saoesoe, Tambarana, Mapane en Topebatoe werden vastgesteld en die landschappen onder zekere voorwaarden van Sigi werden losgemaakt met medewerking en in overeenstemming met de gezanten van Sigi, Tome Dampo en Mangge Dampo; verder een inval van Tonapoe onder aanvoering van Oema Soli en Oemai Tahoengki in Mapane en Topebatoe, met den geheimen last van Sigi, om die landschappen te tuchtigen en het toenmalige hoofd van Mapane, Papai Wata, dat onder onze bescherming stond, te vermoorden; voorts de inval in April 1904 van een groote bende Tokoelawi-alsoeren in Parigi, naar het zeggen van hun hoofdman met den last van Sigi, om daar te wachten op de komst van den pabitjara van Sigi, om over den afstand van Tanabora te onderhandelen; allerlei knevelarijen door de Tonapoe in Tambarana; de plundering van eene Europeesche toko te Tabarana, en verschillende andere zaken meer welke eene excursie naar Sigi onvermijdelijk maakte.

De bevolking bleek vreedzaam aan den veldarbeid bezig en het Gouvernement dan ook niet vijandig gezind; zij gevoelde zich als staande geheel buiten de quaestie, die tusschen haren radja en het Gouvernement hangende was. De excursie had een vreedzaam verloop. Sigi legde de korte verklaring af (November 1904), gevolgd door Dolo, Bero-maroe, Paloe, Towaeli en Benawa en eene verklaring van Sigi houdende afstand van alle op Tambarana, Tanabao, Mapane en Pebato.—

Intusschen was en bleef Tome Dampo, die den onder-Magaoe van Sigi geheel onder zijn slechten invloed had, diens kwade genius; ook Oemai Batoeroe was nog niet opgevat, een ander verzetshoofd was Oemai Soli die de Napoeërs aanvoerde.

Eene nieuwe excursie in 1905 volgde, waarbij geen schot gelost behoefde te worden. Oemai Batoera kwam in September te Poso aan, in dezelfde maand vond vorenbedoelde gevangenneming van Tome Dampo plaats.

Inmiddels werden de afdeelingen Paloe en Toli-Toli van Celebes en Onderhoorigheden afgescheiden en met de afdeeling Tominibocht der residentie Manado vereenigd tot de afdeeling Midden-Celebes (Staatsblad 1904 No. 476/478).

Daarop volgde gedurende de laatste jaren eene krachtige militaire actie in het geheele Paloedal en de berglandschappen ter bevestiging van een ordelijken staat van zaken.

VII. BESTUUR.

De onderafdeeling Paloe bestaat uit de volgende zelfbesturende landschappen:

1. Paloe
2. Sigi
3. Dolo
4. Koelawi
5. Lindoe
6. Banasoe

7. Tobakoe en
Beromaroe.

De bestuurders van de landschappen zijn in volgorde:

1. Parampasi
2. I. Tondei
3. Datoe Pamoesoë
4. Tomai Torengke (Intowaa)
5. Tomai Jagisoera (Rataleko)
6. Togantoe Tomai Basi
7. Toetoe alias Tome Sesa.

De Toradja-maatschappij bestaat uit drie klassen van menschen:

1. de Madika, behoorende tot den adel
2. de Tonabelo, de middenklasse, vrijen
3. de Batoe'a, de slaven.

Hieraan kunnen we nog toevoegen de topeinda of pandelingen.

De madika, die als hoofd van den stam wordt erkend, noemt men Magaoë (afgeleid van kakagaoë = rechtspreken in hoogste instantie).

De keuze van den bestuurder wordt bepaald door erfopvolging.

Zowel mannelijke als vrouwelijke personen kunnen tot die waardigheid geroepen worden.

Sterft de bestuurder, dan volgt zijn oudste broeder hem op. Overlijdt ook deze, dan wordt bij ontstentenis van verdere broers of zusters eene keuze gedaan uit de kinderen van de beide overleden bestuurders.

In den regel wordt dan een zoon gekozen van den eerst overleden Magaoë.

Dit is echter niet verplichtend.

De mogelijkheid voor de kinderen, om op te volgen, wordt verder bepaald door het huwelijk van hun vader. Zij moeten tot moeder hebben een volbloed Madika. De kinderen, verwekt in een tonabelo of een batoe'a hebben geen aanspraak op het bestuur.

De plechtigheid, welke plaats heeft bij het overlijden van een bestuurder doet zien, dat Mohammedaansche gebruiken hier reeds ingang gevonden hebben, al is dit nog slechts een zeer dun vernisje.

Is de dood van den bestuurder geconstateerd dan wordt op de giniba (bedoeq) geslagen en het overlijden bekend gemaakt. Naar heinde en ver worden afgezanten te paard gezonden om het volk met de plaats gehad hebbende gebeurtenis in kennis te stellen.

Het lijk wordt dadelijk in een kist gelegd, waarvan de bodem bedekt is met zand en padi, om het doorlekken te voorkomen en daarna gesloten. Deze kist wordt geplaatst op een verhevenheid en blijft zoo 40 dagen lang in het sterfhuis staan.

De opvolger van den overledene moet gedurende dien tijd in het sterfhuis de wacht houden. Voor de ziel van den afgestorvene wordt elken dag gebeden en het eten, zooals hij dat gewoon was te gebruiken, gereed gezet.

Uit geheel zijn gebied komen nu de onderdanen, om hulde te bewijzen aan de nagedachtenis van den overledene.

De 3de, 7de, 10de, 14de, 20ste, 30ste, 40ste, 50ste, 60ste, 70ste, 80ste, 90ste en 100ste dag na het overlijden wordt feest gevierd en brengt ieder zijn hulde in den vorm van karbouwen, schapen, geiten, rijst, groenten, brandhout, enz.:

Op den dag der begrafenis wordt door elke gimpoe (buffelkraal) een karbouw geleverd voor den maaltijd, welke dan gehouden zal worden.

Op een draagbaar „masigi” geheeten en het voorkomen hebbende van een moskee wordt het lijk ten grave gedragen.

De kist wordt geopend en in de groeve geplaatst zoodanig, dat het gelaat naar het Westen is gekeerd.

Daarna wordt ze bedekt met een schuinliggende plank, waarop het graf wordt dicht gemaakt met aarde.

Op het graf wordt nu gebeden en aan de aanwezigen kleine geschenken uitgereikt ter herinnering.

Daarna keert men naar het sterfhuis terug, waar de

doodenmaaltijd zal plaats hebben. Na afloop van dezen maaltijd ontvangt ieder nog een stuk kain, om als hoofddoek te gebruiken, waarmede de plechtigheid voor dien dag is afgelopen.

Gedurende de nu volgende dagen wordt het graf met bloemen bestrooid en met water besproeid, ook wordt getracht koppen te snellen, om den rouw over den doode op te heffen. De hoofdhuid met het haar wordt medegenomen en vastgebonden aan de stijlen van het afdak, dat boven het graf is gemaakt.

Hoe meer koppen, hoe beter.

Alvorens deze scalp vast te binden, loopt men er 7 malen mee om het graf onder het zingen van een bepaald gezang (mondoloe).

Van 3 — 7 dagen wordt nu in de baroega aan de nagedachtenis van den doode gewijd. De duur hangt af van het aantal koppen.

Men zingt het volgende:

Ānitoe ri tanah, karampoea ri langi

Oeloemo ka'akoe sipato mabelona

Ei moakoe nengga kiorioni.

Geesten op aarde, geesten in den hemel,

Geef aan mij goed eten

Nu vraag ik levensonderhoud.

Op den 100sten dag wordt het graf in orde gebracht (motindabate en mowala dajo) en wordt er op het graf van den overledene een menschenhoofd begraven (pesoengke embo).

Na den 100sten dag is de plechtigheid afgelopen.

Alsnu wordt op een baliafeest (moloso) de opvolger aan den volke voorgesteld door den pabitjara en den galara.

Hij wordt op een soort stoel rondgedragen.

De rijksornamenten bestaan ongeveer (zulks is niet overal hetzelfde) uit:

een klewang, waarvan gevest en scheede met goud zijn versierd,

zeven tai gandja, gouden voorwerpen, waarschijnlijk moettende voorstellen de hoorns van een karbouw.

Ze worden aan een ketting om den hals op den borst gedragen.

Dali kapora; dit is een oorversiering van bewerkt goud en wordt met een touwtje aan het oor gedragen.

Bili, bestaande uit draden waaromheen gevlochten gouddraad; wordt om den hals gedragen,

een sarong mbesi, is een soort katoen met kleuren en versieringen. Men verkreeg dit uit Rongko (Loewoe).

Vlaggen in verschillende kleuren;

vier tampi, lansen met aan het vooreinde van den stok menschenhaar.

vier kaliawoe = schilden.

vier tandoegala = strijdhoeden met koperen punten in den vorm van een karbouwenkop.

Bij bepaalde gelegenheden werd door den Magaoe een groot feest gegeven.

Dan werden hem karbouwen, schapen, geiten, rijst, brandhout, enz. gebracht.

Naar verhouding werd hiervan een klein gedeelte opge maakt; de rest bleef het eigendom van den Magaoe.

Zijn sawahvelden, zijn droge tuinen werden bewerkt door zijne onderdanen; zijn vee werd verzorgd; zijn huis werd opgezet en onderhouden. Na afloop van den padi- en djagoengooft bracht elk huisgezin twee bossen padi en 100 stuks djagoeng.

Van rotan, damar en kajoe bangkoedoe ontving hij 10%. Ook bij het opleggen van boeten en het berechten van civiele gedingen ontving hij zijn deel.

Aan deze verplichte diensten en willekeurige rechtspraak is nu zooals van zelf spreekt, een einde gemaakt.

Door maandelijksche tractementen worden de waardigheidsbekleeders van vroeger schadeloos gesteld.

Wanneer vreemdelingen in hun land kwamen, moesten

deze den Magaoe een geschenk aanbieden, anders werden ze niet toegelaten.

Wanneer de vorst goederen kocht van vreemde handelaren, moesten zij ze hem zeer goedkoop verkoopen.

Aan zijne onderdanen verkocht hij deze goederen weer voor het dubbele van hetgeen door hem betaald was.

Wie het niet wilde koopen, werd gestraft.

Stofgoud mocht men zoeken, men gaf hiervan aan den Magaoe zooveel men verkoos.

Vond men echter stukjes goud, dan moest men deze afstaan aan den bestuurder; wilde men dit niet, dan werd men eenvoudig gedood.

Wat hier geldt voor den bestuurder, geldt eveneens, ofschoon in mindere mate, voor de overige madika.

Bij hazardspel (b. v. main tongko) ontving de Madika, die het spel entameerde van elke real, welke werd ingezet 40 duiten; men trok hieruit groote inkomsten.

Dat den bestuurder hulde werd bewezen, is natuurlijk.

Het behoeft echter geen betoog, dat een groot gedeelte van diens inkomsten door afpersing werd verkregen.

Armoede en onverschilligheid van de massa van het volk waren hiervan een natuurlijk gevolg; het is een der voornaamste oorzaken van den achteruitgang van den sawaharbeid.

De nu gevergte heerdiensten zijn zoo geregeld, dat elke werkbare man vier dagen in de maand uitkomt, om aan de wegen te werken. Elke kampong werkt in twee gedeelten, zoodat er steeds voldoende menschen in de kampong zijn, om deze alsook het vee te bewaken.

Gedurende de poesamaand en die voor het plantklaarmaken van de sawahvelden, wordt niet aan de wegen gewerkt.

De bestuurder had naast zich de volgende waardigheidsbekleeders:

in Sigi
de Madika Malolo
" " Matoea

de Djogoegoe
 „ Pabitjara
 „ Galara
 in Dolo
 de Madika Malolo
 „ „ Matoea
 „ Baligaoe
 „ Galara
 in Paloe
 de Madika Malolo
 „ Baligaoe
 „ Poenggawa
 „ Shabandara
 „ Kapita.

Hunne beteekenis is de volgende.

De Madika Malolo gewoonlijk de oudste broer van den Magaoe, ontvangt van dezen zijne bevelen en zorgt voor de uitvoering.

Wanneer een gewichtige zaak moet worden besproken, of eene vergadering heeft plaats, dan verzamelen de pabitjara en de galara de lieden en brengen ze voor den Madika Matoea.

Gezamenlijk maakt men dan zijne opwachting bij den Magaoe.

De Pabitjara is de tolk voor de Maleische taal.

Hij berecht kleine zaken in de kampong en daar buiten.

Wanneer een hoofd van een kampong een zaak niet tot een goed einde kan brengen, dan brengt hij deze voor den galara.

De Baligaoe is de pajoengdrager bij gelegenheid van het uitroepen van den Magaoe.

Hij geeft het eerst zijn meening te kennen, wie als Magaoe moet opvolgen.

De Baligaoe in Dolo hield verblijf in de kampong Kaleke, die van Paloe in kampong Tatanga.

De beteekenis van Poenggawa als legerhoofd, officier,

kent men hier niet; hij brengt bevelen van den Magaoe ten uitvoer.

De Kapita heeft het gezag over de andere kamponghoofden in de kustplaats Paloe, hij doet dienst als „minister van oorlog”.

De Shabandara nam de verschillende belastingen in ontvangst en deed deze den Magaoe toekomen.

Wanneer er een moeilijke zaak te berechten viel, dan werd eerst de meening gevraagd van den Djogoegoe, alvorens de andere mantri's hun stem hadden uit te brengen.

Het kampongbestuur bestaat uit de lotoe's, oudsten.

Deze beslissen in kampongzaken.

Gewichtige aangelegenheden worden echter voor den raad van den stam gebracht.

VIII. FINANCIEWEEZEN.

De heffingen door de vorsten werden hierboven vermeld.

De inrichting van het financiewezen en het beheer der landschapskassen in de zelfbesturende landschappen van Midden-Celebes is thans geregeld.

De inkomstenbelasting werd vastgesteld op ongeveer 3% van het berekenbare jaarlijksch inkomen, terwijl f 2.50 als minimum werd aangenomen.

IX. RECHTSPRAAK.

Zooals we reeds gezien hebben, deed het kampongbestuur, bestaande uit de oudsten, totoea, uitspraak in kleine overtredingen en geschillen.

Zaken van meer gewicht werden voorgebracht bij den galara of poenggawa en door den raad van den stam daarin uitspraak gedaan.

De straffen, welke werden opgelegd, waren de doodstraf en het betalen van boeten.

De executie der doodstraf geschiedde met lans of klewang.

Hieronder volgen eenige misdrijven met de straf, welke daarop was gesteld.

Doodde een madika van den eenen stam een madika van eene andere, dan koos de geheele stam partij en brak een oorlog uit.

Doodde een tonabèlo een andere, dan werd hij eveneens ter dood veroordeeld.

Achttē echter de raad verzachtende omstandigheden aanwezig, dan werd den schuldige de volgende boete opgelegd:

- 7 tai gandja
- 700 borden
- 7 mpole (kain)
- 7 karbouwen
- 7 koke (lans)
- 7 goema (klewang)
- 7 mpoe'oe loigi.

De Magaoe nam de boete in ontvangst, keerde deze uit aan de familieleden van den vermoorde, maar behield voor zich:

- 1 tai gandja
- 100 borden
- 1 mpole
- 1 karbouw
- 1 doke
- 1 goema
- 1 mpoe'oe loigi.

Naar goedvinden deelde hij hiervan mede aan de naast hem staande hoofden.

Is de moordenaar een slaaf, dan moet hij en al zijne familieleden ter dood worden gebracht.

Dit gebeurt in de praktijk echter alleen voor wat den moordenaar betreft.

De familieleden gaan in eigendom over aan de familie van den vermoorde; de Magaoe ontvangt 1 of 2 slaven.

Doodt een Madika een ander van denzelfden stam, dan moet dit door de familieleden van den vermoorde met bloed gewroken worden.

Verneemt echter de Nagaoe tijdig den plaats gehad hebbenden moord, dan verbiedt hij de familie van den vermoorde voorloopig om wraak te nemen.

De Raad komt nu bijeen en tracht de beleedigde partij tevreden te stellen met den moordenaar een boete op te leggen van 707 mpole.

Stelt men zich hiermede niet tevreden en wil men toch wraak nemen dan staat de beleedigde partij geheel alleen.

De Magaoe met zijne raadslieden scharen zich dan aan de zijde van den moordenaar.

Men berecht deze zaak aldus, aangezien men bij bloedwraak bang is voor de gevolgen, waardoor aan den stam groot nadeel zou worden toegebracht.

Wordt de boete echter aangenomen en kan de moordenaar deze niet geheel afbetalen, dan nemen de Magaoe en zijne raadslieden een gedeelte daarvan op zich.

Doodde een vrije een slaaf en had deze geen schuld, dan moest hij een anderen slaaf in de plaats stellen en tevens aan den eigenaar eene boete betalen van:

1 mpole

100 borden

1 karbouw.

De Magaoe behield de mpole voor zich.

Had de slaaf daarentegen schuld, dan werd enkel voor de kosten der begrafenis gezorgd.

Was in het voorgaande geval de moordenaar een madika, dan werd hem, zoo de moordenaar geen schuld had, eene boete opgelegd van:

3 mpole

300 borden

3 karbouwen.

De Magaoe behield de 3 mpole.

De rest kwam aan den eigenaar van den vermoorden slaaf.

Had de slaaf daarentegen schuld dan was het voldoende, dat hij de kosten der begrafenis op zich nam.

Was een slaaf medeplichtig aan overspel, door de vrouw van een madika gepleegd dan werd hij door den echtgenoot ter dood gebracht.

De vrouw werd door hem verstooten en moest twee maal den huwelijkschat terugbetalen.

Hierin werd zij bijgestaan door hare familieleden.

Had een slaaf zich schuldig gemaakt aan geslachtelijke gemeenschap met een madika, dan werd hij gedood.

Zijne familieleden gingen in eigendom over aan de familie van de madika.

Is een vrije man of madika medeplichtig aan overspel door een vrije vrouw of madika gepleegd, dan mag de echtgenoot van de overspelige hem ter dood brengen.

Zoo hij echter berouw toont en vergiffenis vraagt, wordt hem eene boete opgelegd van:

3 mpole

300 borden

3 karbouwen

3 tai gandja

3 loigi

3 doke

3 goema

3 mpoe'oe loigi

Betaalt hij echter de boete niet, dan wordt hij ter dood gebracht.

De vrouw wordt verstooten.

Bij diefstal werd elke dief beboet met het dubbele van het gestolene.

Hadden dus 4 lieden 1 paard gestolen, dan werd aan elk als boete 2 paarden opgelegd.

Bij civiele vorderingen werd de zaak door den Magaoe en zijne raadslieden onderzocht en berecht.

Deze ontvingen een deel van de waarde in geschil.

Was geen der beide partijen tevreden met de uitspraak, dan verviel de waarde in geschil aan bovengenoemde rechtbank.

Godsoordeelen werden alleen ingeroepen bij minder gewichtige zaken.

1. De verdachten moesten met de hand een naald halen uit kokend water.

Kwam de hand er ongeschonden uit, dan werd de man voor niet schuldig gehouden.

Was zij daartegen opgezet dan was hij schuldig.

2. De verdachten gooiden ieder een lans met kracht in den grond (nompinowa geheeten). Degene, wiens lans het minst diep in den grond drong werd schuldig verklaard.
3. De verdachten sprongen op hetzelfde oogenblik in een rivier (nosoengei). Degene, die zich het langst onder water kon ophouden, werd vrijgesproken. De andere was schuldig.

4. Was iemand beschuldigd van hekserij (heks = topeoeloe), dan moest deze met de hand in gesmolten hars roeren.

Kwam ze er ongeschonden uit, dan was hij (zij) onschuldig.

De eed (motipo ri dajo) werd afgelegd op het graf van een mardika en hield in, dat wanneer de eedsaflegger onwaarheid had gesproken, een groot ongeluk over hem zou komen: rapasaka pinggang bonitaloe manoeri balenggana, beteekent, stukslaan van een bord met eieren op het hoofd.

Men hechte dus hieraan de volgende beteekenis: zoo zeker als dit bord en eieren stuk vallen, zoo zeker zal mijn lichaam verwoest worden.

Het meest voorkomende misdrijf gedurende den tijd van ons bewind is diefstal.

22 misdrijven werden berecht.

Moord of poging tot moord kwam 4 malen voor.

Aantasting der zeden 2 maal.

Opruiing één maal.

Een aantal civiele gedingen werden door de zelfbestuurders hoofdzakelijk door die van Paloe afgedaan.

De waarde in geschil was steeds beneden de f 100.—

Veroordeeling en het aangeven van een bepaalden tijd

tot terugbetaling was in de meeste gevallen voldoende.

Executie met verkoop van goederen had nog niet plaats. Slechts twee malen werd een veroordeelde voor korten tijd gegijzeld.

X. POLITIE.

Behalve eenige Gouvernements-politieoppassers, gekozen uit de inheemsche bevolking, wordt het eigenlijke politietoezicht uitgeoefend door de verschillende hoofden der Zelfbesturen, onder toezicht van den besturende ambtenaar en diens assistenten.

Van slechts enkele misdrijven werden de daders niet opgespoord.

Brandstichtingen komen niet voor.

Aangezien de laatste jaren de bedrivers van misdaden met kracht werden vervolgd, een groot aantal van hen werd verbannen, is in den laatsten tijd eene verandering ten goede waar te nemen.

De verbanning is een schrikbeeld voor de bevolking.

De groote massa is in dit opzicht zeer met onze bemoeienissen ingenomen, aangezien door den ingetreden veiligheids-toestand een ieder zich vrij kan bewegen.

Zoo ging er vroeger bijna geen passerdag voorbij, waarop geen bloedige vechtpartijen plaats vonden.

Zoo ook op groote feesten.

Vrouwen dorsten zich daar niet te vertoonen.

XI. SLAVERNIJ EN PANDELINGSCHAP.

Over het geheel genomen hadden de slaven een vrij goed bestaan.

De verhouding tusschen heer en slaaf was van vaderlijken aard. Men maakte onderscheid tusschen de slaven, die een eigen bestaan leidden en die, welke in het huis van hun meester verblijf hielden.

De eersten zochten hun eigen levensonderhoud, hadden sawahs en tuinen.

Van de opbrengst werd steeds den heer medegedeeld. Bij feesten door hem gegeven, waren zij dezen behulpzaam. Gedurende dien tijd voorzag deze in hun levensonderhoud. Deze slaven werden genoemd batoea ri gimba.

Wanneer een slaaf eene overtreding had begaan en hij kon de boete, welke hem werd opgelegd niet betalen, dan nam zijn meester deze verplichting op zich.

Aan een slaaf mochten door andere personen geen geld of goederen worden geleend.

Werd dit toch gedaan, dan ontving hij slechts dertig duiten (ongeveer $7\frac{1}{2}$ cent) terug, hoe groot de geleende som ook mocht zijn.

Huwde een slaaf met eene slavin van een andere madika, dan behoorden de kinderen elk voor de helft toe aan de meesters. Jongens en meisjes werden gelijkelijk verdeeld.

Wanneer eene slavin huwde met een madika (niet haar meester), dan kwam de huwelijksschat aan haar meester.

Wanneer deze huwelijksschat dadelijk werd betaald, kwamen de kinderen voor de helft aan den vader.

De overige aan den meester van zijn vrouw.

Hij kon echter zijn vrouw vrij koopen voor 100 realen, waarna de kinderen uit dit huwelijk gesproten eveneens vrij waren.

Had hij in het geheel niets betaald, noch de afkoopsom en wilde hij van zijn vrouw scheiden, dan mocht hij slechts het eerste kind, dat hij bij de vrouw verwekt had, voor zich behouden, dit werd genoemd boendoe lasoe (lasoe = penis).

Huwde een slavin met haar meester, dan werd zij met al hare kinderen, door hem verwekt, madika.

De slaven, welke verblijf hielden in het huis van hun meester, werden genoemd batoea ri aboe. Zij ontvingen voedsel en kleederen.

Wanneer de heer over hun werk tevreden was, werden zij wel eens ontslagen, in het tegenovergestelde geval werden zij verkocht.

Trok de heer ten strijde, dan moesten zijn slaven hem volgen en werden zij bewapend met geweer, lans, klewang of kris.

Niet alleen buitenshuis of in de omgeving werden zij te werk gesteld, ook werd hun een gedeelte der sawahs gegeven, om deze te bebouwen of kregen zij een aantal schapen, karbouwen of geiten om te verzorgen.

Voor hun arbeid op de sawahvelden werden zij schadeloos gesteld door een derde van de opbrengst.

De onkosten kwamen dan geheel voor rekening van hun heer.

Namen zij deze onkosten ook voor hunne rekening, dan werd de opbrengst tusschen heer en slaaf gelijkelijk verdeeld.

De hoeder van het vee kreeg als belooning voor zijn arbeid de zoogenaamde posombe.

Van schapen b.v. kreeg hij een van elke drie jongen.

Wilde een slaaf zich vrijkopen, dan moest hij 100 réal betalen.

Erfrechtslaven werden verkregen door den oorlog (tawandi), door roof (lanongmangindano) en door aankoop.

Had een madika een zware overtreding of misdaad begaan ten opzichte van een andere madika, dan werd hij ook wel tot slaaf verklaard.

In 1907 werden bepalingen vastgesteld op de afschaffing van slavernij en pandelingschap. Volgens die bepalingen is de slavernij in de geheele afdeeling afgeschaft en worden alleen als pandeling beschouwd, zij die voor 1 Juli 1908 door den Europeeschen bestuurder zijn geregistreerd.

Pandeling = to poinda.

De pandelingen stonden geheel onder de bevelen van hun schuldeischers en moesten voor deze werken, zolang hun schuld nog niet was afgedaan. Werd de schuld niet afgedaan, dan bleven zij hun gansche leven pandeling

Zij konden vrij worden, wanneer een ander hun schuld wilde betalen, waarvoor zij de verplichting op zich namen een klappertuin, koffietuin of ander werk aan te leggen.

Gelukte dit werk, dan was hij geheel vrij.

Ook de pandelingen hadden of een eigen huisgezin of woonden bij hun schuldeischer in huis.

Als eerste oorzaak van het pandelingschap moet hier genoemd worden de hartstocht voor het hazardspel.

Dit spel was zeer in het belang van de madika's, die ongeveer 16% ontvingen van de ingezette som.

XII. WONINGEN EN DORPEN.

De oorspronkelijke stammen woonden in dorpen bijeen.

De huizen staan dicht op elkaar met hunne lengterichting Noordzuid, opdat de twee vlakken van de atappen daken geen wind vangen, aangezien land- en zeewinden overheerschend zijn en deze Zuidnoord en Noordzuid waaien.

Van de woningen trekt aanstonds de aandacht door haar massieven bouw, de bantaja of het geestenhuis, waar vergaderingen werden gehouden en plechtigheden werden gevierd.

Dit is een rechthoekig gebouw tot welks binnenruimte een trap, gemaakt van een dikke zware plank met daarin uitgehouden treden, toegang geeft.

Deze binnenruimte is in tweeën verdeeld, een midden-gedeelte en daaromheen een soort galerij, een weinig hooger gelegen, waarop de vergaderden plaats nemen.

In het middengedeelte wordt de plechtigheid verricht, zooals het offeren van een karbouw, enz.

In het bovengedeelte der bantaja worden allerlei offers gehangen als verschillende soorten van bladeren, mandjes met rijst, padi, enz.

Dit zijn offers, om de geesten gunstig te stemmen.

Dit geestenhuis noemde ik bantaja (boegineesch = baroega; baroe = lobo); dit is echter alleen de naam voor het geestenhuis op de woonplaats van den Magaoe; in de overige kampongs vindt men een So'oe èo.

Deze is kleiner, maar heeft overigens denzelfden vorm en doet dienst voor dezelfde doeleinden.

De overige huizen zijn nagenoeg alle op dezelfde wijze gebouwd en ingericht.

Ze staan op palen, welke op steenen boven den grond worden geplaatst.

Als houtsoort voor deze palen worden klapperstammen gebezigd.

Bij het eigenlijke huis is een ruim portaal gebouwd, waarvan de vloer 1 à 2 voet lager ligt dan die van het huis. Op dit portaal slapen de gasten en de jonge mannen.

Huis en portaal staan onder hetzelfde dak.

In het huis zelf vindt men in den regel, dadelijk bij het binnenkomen door het portaal eene ruimte, waar de bezoekers worden ontvangen.

Naar gelang van behoefte en voorzoover de ruimte van het huis zulks toelaat, worden een of meer afgesloten kamers gebruikt door het huisgezin en het bediendenpersoneel.

De stookplaats vindt men doorgaans in een hoek in het achtergedeelte van het huis.

In verschillende kampongs vindt men nu reeds een moskee.

In de kota Baloe vindt men een met drie daken boven elkaar overdekte begraafplaats van de Magaoe's van Paloe en hunne naaste bloedverwanten.

De padi wordt bewaard in rijstschuren, gampiri geheeten. Deze zijn gebouwd op 4 stijlen en geheel gesloten.

Een houten deur geeft hiertoe toegang.

Aan de stijlen vindt men tegen de onderzijde van de gampiri platronde houtblokken, als de wielen van een wagen.

In de kampongs dicht bij de kust wordt de rijst echter ook wel bewaard op den zolder (landoe'e) van het woonhuis. Buiten de huizen in de kampongs vindt men op de velden tuinhuisen, waar men verblijf houdt gedurende den veldarbeid.

Voor het vieren van feesten of plechtigheden komt men steeds samen in de kampong.

Voor de verlichting van het huis wordt het merg van djarakpitten gestampt met kapok en wordt dit om een

dunnen stok of twijg gewikkeld, welke dan wordt aangestoken.

De stokken zijn $\pm$ 1 M. lang.

Wil men den ganschen nacht licht branden, dan heeft men drie van deze stokken noodig.

XIII. KLEEDERDRACHT.

De mannen dragen als kleeding een korte broek (poroeka), een hoofddoek (siga), en een sarong (boeja) over den linkerschouder.

Gebruiken zij geen broek, wat nog wel een enkele maal voorkomt in het uiterste gedeelte van het dal, dan dragen zij een lendendoek, die tusschen de beenen wordt doorgehaald; men noemt dien pewo. In dat geval gebruikt men ook een zitmatje, palepe, gemaakt van de huid van een hert, aap, geit of ander dier.

Men voert dit steeds mede op het achterdeel van het lichaam met een touw, om het middel gewonden.

Velen dragen reeds baadjes, terwijl men in de kota Paloe reeds lange broeken begint te dragen.

Onontbeerlijk is de ta'ono, het kapmes, dat ieder man bij zich draagt.

De vrouwen dragen een lange sarong (tedesi), welke in huis en bij den arbeid buitenshuis gedragen wordt en die beide armen en een schouder bloot laat.

Gaat ze op reis of legt ze een bezoek af dan draagt zij broek en sarong over het onderlijf en een baadje over het bovenlijf.

Met een tweede sarong (salele) bedekt zij het hoofd.

Wanneer zij vreemde mannen tegenkomt, bedekt zij daarmede het gezicht, zoodat alleen de oogen vrij blijven.

Ook de groote hoed (toroe) is een prachtig schuilmiddel.

De baadjes sluiten nauw om het lichaam en hebben lange mouwen, alleen jonge meisjes dragen op feesten baadjes met korte mouwen tot aan den elleboog.

Vaak worden deze gemaakt van een soort mousseline, zacht rose gekleurd (kasoemba).

Is de tètèsi gewoonlijk van garen, de salele is daarentegen van zijde vervaardigd.

Het haar wordt glad naar achter gestreken, even los in elkaar gedraaid en dan vrij hoog op het achterhoofd in een spitse wrong gewonden (oenté gondé).

Foejakleedingstukken (geklopte boomschors) worden nog slechts door enkelen gedragen.

De vrouwen versieren zich verder met vinger- en enkelringen (winti), armbanden (powala) en oorknoppen.

Een teeken van aanzien voor de vrouw is het dragen van een nagelscheede aan den duim (kombonga).

De scheeden zijn van bamboe of been gemaakt, aan den wortel van dezen kunstmatig vervaardigden nagel, die gemiddeld 7 à 8 c.M. lang is en min of meer gebogen, is een kokertje aangebracht, waarin de nagel van den duim past.

Men hecht veel waarde aan voorbehoedmiddelen, adjima geheeten, welke in van laken genaaide zakjes, in zilveren of gouden kokertjes bewaard worden en door de vrouwen boven den elleboog, om het middel en op het hart, door de mannen om het middel, om den hals en in den hoofddoek worden gedragen.

Kleine kinderen loopen naakt rond, de meisjes dragen voor het schaamdeel een zilveren schaamplaat (djempa).

De vrouwen zijn over het algemeen preutsch en nukkig. Zelfs meisjes van een jaar of tien zijn zoogenaamd bang of beschaamd mannen te ontmoeten op den weg.

Hoe verder men echter in het achterland komt, hoe minder dit wordt.

Daar verrichten zelfs jonge meisjes met naakt bovenlijf hun dagelijksch werk.

In Paloe zelf worden bij feestelijke gelegenheden door vrouwen, mannen en kinderen een enorm aantal gouden versieringen gedragen.

Een beschrijving hiervan zal moeilijk kunnen leiden tot een duidelijk begrip van hun vorm.

Daarbij komt, dat deze versierselen niet karakteristiek zijn voor de oorspronkelijke bevolking, maar door Boegineezen zijn ingevoerd.

XIX. BEWAPENING.

De bewapening bestond uit:

- vuurwapens
- lansen
- klewangs
- schilden
- werplansen
- pijl en blaaskoker.

De vuurwapens waren bijna alle voorlaadgeweren en donderbussen.

Enkele achterlaadgeweren en Winchester karabijnen werden ook aangetroffen.

Als groot geschut had men kanonnen, lila's geheeten.

Lansen had men 3 soorten:

- de tawala
- de toko en
- de kandjai.

De beide eerste zijn bijna aan elkaar gelijk; de laatste dient voor de jacht op herten en varkens en is voorzien van weerhaken.

Het loopen met de gewone lans is verboden, de kandjai is echter toegestaan, aangezien het groote aantal varkens een ware plaag is voor de bevolking.

De klewang, goema geheeten, bestaat uit een stalen lemmet en een houten gevest, dat met zilver is versierd; de scheede is eveneens van hout en aan de onder- en bovenzijde ook met zilver versierd. Men was zeer trotsch op dit wapen.

Het dragen van de klewang is verboden.

Het schild, kaliawoe, was vervaardigd van hout, langwerpig van gedaante uitgehold en in de lengterichting eenigszins gebogen.

Het was versierd met bosjes haar en ingelegd met kleine schelpen.

Werplansen werden gemaakt van bamboe en aan het voor-einde scherp aangepunt; ook werd deze punt wel vergiftigd.

Bentengs werden bij onze komst niet aangetroffen.

XV. FAMILIEINRICHTING.

Een huwelijk kan zoowel in als buiten den stam gesloten worden.

Het huwelijk tusschen de kinderen van twee zusters is verboden, de geesten zou men hierdoor vertoornen en de padi- en djagoengoogst zou mislukken.

Gebeurde het toch, dan werden man en vrouw samen gebonden, aan de voeten met steenen bezwaard en in het water geworpen.

In de praktijk gebeurde dit echter niet, maar werd een karbouw of geit geofferd.

Deze werd geslacht en het bloed in het water gemengd, dat de sawahvelden besproeide. In een djagoengtuin werd het op den grond gegoten bij de opening in den pagger.

Een huwelijk tusschen broers en zusters mag eveneens niet plaats vinden; de grond, waar de stam woonde, zou verzwolgen worden.

Gebeurde dit, dan werden man en vrouw samengebonden en in het water geworpen, de voeten met steenen bezwaard.

Wordt een huwelijk gesloten tusschen een man-madika en een vrouw-tanabelo, dan werden de kinderen ana tjera geheeten; het huwelijk tusschen een vrouw-madika en een man-tonabelo is verboden.

Hebben deze toch gemeenschap gehad tegen den wil der ouders, dan moet de tonabelo eene boete betalen van pitoeatoe pitoe mpole.

Dit bestond uit:

- 7 mbesa
- 700 borden
- 7 karbouwen
- 7 loigi
- 7 taigandja
- 7 doke
- 7 goema
- 7 pingga tawa mkelo (witte borden met bloemen versierd in den vorm van kelo bladeren).
- 7 pingga pine kasse (witte borden met zwarte figuren).
- 7 slaven
- 7 kamagai (halsketting).

Kon hij deze schuld niet betalen, dan werd hij gedood.

Betaalde hij deze boete, dan werd het huwelijk als echt erkend, en werden de kinderen als volbloed madika béschouwd.

De Magaoe en zijne raadslieden ontvingen van deze boete een zevende gedeelte.

De kinderen uit het huwelijk van een man-madika met een slavine werden tonabelo.

De gemeenschap van een slaaf met een madika wordt gestraft met den dood van den slaaf.

Is de vrouw reeds zwanger en bevalt zij, dan wordt het kind een ana tjèra.

Heeft een man besloten de vrouw zijner keuze ten huwelijk te vragen, dan geeft hij hiervan kennis aan een ander van den stam en stelt hem een mbesa ter hand, om dit aan de ouders van het meisje te brengen.

Nemen deze dit geschenk aan, dan is het een bewijs, dat ze hem gaarne als schoonzoon aannemen.

De keuze der vrouw doet minder ter zake; zij volgt den wensch van hare ouders.

Door de wederzijdsche ouders wordt een dag voor het huwelijk vastgesteld. Op dezen dag begeven zich de huwelijksbemiddelaar, de bruidegom en de genoodigden, die

verschillende geschenken meebrengen, naar het huis van de ouders van het meisje.

Een gedeelte van den huwelijkschat wordt meegenomen.

Ze worden daar opgewacht door een totoe'a uit de woonplaats van het meisje.

Aan den trap gekomen, spreekt de totoe'a die den jongeling geleidt:

ri poera toepoe banoe'a

tot 3 malen toe herhaald.

De totoe'a uit de kampoeng der vrouw beantwoordt dit met de woorden:

si poera kami toepoe banoe'a

tot 3 malen toe herhaald.

De eerste zegt dan:

Asalamoe alaikoem

De tweede

alikoem asalamoe.

De eerste:

Moeli ntope bolai kanamebolai (3 maal).

(De kinderen van menschen, die de adat volgen, moeten deze eveneens volgen).

De tweede:

moeli tona ni bolai, kona rabolai (3 maal).

Onder het uitspreken van deze woorden steekt de spreker telkens met een lans in den grond.

De totoe'a brengen daarna den bruidegom naar de kamer der bruid, waar hij naast deze op een witte tiker plaats neemt, rechts van de bruid.

Alvorens haar kamer binnen te treden, legt hij eerst zijn klewang af.

De totoe'a en de genoodigden zetten zich in een aangrenzende kamer.

Voor bruid, bruidegom en genoodigden wordt nu sirih rondgedeeld.

Na eenigen tijd sirih gekauwd te hebben en gepraat, wordt er gegeten.

Is de maaltijd afgelopen, dan wordt er weer sirih gekauwd en gaan de gasten naar huis.

Het huwelijksgeschenk, waarvan boven sprake is, bestaat uit:

sirih	Samboelo
pinang	pengana
gambir	gombi
tabaco	tabaco
1 baadje	sabadjoe
1 mes	saladi
1 schaar	sagoentji
1 pinangmesje	sekalakati
1 haarkam	salaga
1 spiegel	pombewajo
1 rol mbesa	
1 mpoe'oe loigi	
1 tai gandja	
1 lans	samatadokena
1 klewang	samatagoema

Bij de geboorte van het eerste kind wordt er weer feest gevierd (moba'oe), waarbij een karbouw, schaap of geit geslacht wordt.

Het huwelijksgeschenk wordt nu aangevuld met:

100 borden	
1 karbouw	
1 lans	
1 mpoe'oe loigi	
1 klewang	
1 mbesa	
1 pingga tawa kelo	
1 " pine kasso	
1 tai gandja.	

Wanneer het huwelijk gedurende de eerste 5 jaren kinderloos blijft en de man zich niet laat scheiden, dan moet hij toch het huwelijksgeschenk aanvullen.

De bezittingen van man en vrouw blijven gescheiden. Sterft de vrouw, dan blijven hare bezittingen onvervreemd.

Eerst bij den dood van den man gaat alles over op de vrouwelijke kinderen.

Deze deelen hiervan $\frac{1}{3}$ gedeelte mede aan hunne broeders.

Heeft de man schulden, dan worden zijne goederen verkocht; eerst dan komt de vrouw zoo noodig ter hulp.

Echtscheiding komt vrij veel voor. Zij heeft op de volgende wijze plaats.

Wil de man scheiden, dan geeft hij hiervan kennis aan een ander uit zijn kampong, aan wien hij verzoekt de vrouw de volgende voorwerpen namens hem te overhandigen:

3 wang tjadi, 4 tot 5 stukken sirih, 2 — 3 pinangnooten, 1 stuk gambir en een weinig tabak.

Dit wordt genoemd de kaopoe.

Neemt de vrouw deze aan, dan is de echtscheiding hiermede uitgesproken en bindt hen niets meer aan elkander.

De kinderen volgen naar vrije keuze of den vader of de moeder.

Is de scheiding aldus uitgesproken, dan mag de man van zijne bezittingen slechts meenemen, wat hij voor dagelijksch gebruik noodig heeft. Het overige vervalt aan zijne kinderen.

Zijn er geen kinderen, dan moet hij de helft van zijn eigendom aan de vrouw afstaan.

De huwelijksschat blijft geheel aan haar.

Worden echter bovengenoemde voorwerpen door de vrouw geweigerd, dan is het huwelijk niet ontbonden.

Wanneer de zwangerschap ongeveer in de zevende maand verkeert, wordt er feest gevierd, molama geheeten.

Hierbij is de geheele familie geïnviteerd.

Een of twee balia worden geroepen om dit feest te leiden en de geesten der afgestorvenen toe te spreken.

Boven hebben we gezien, dat bij de geboorte van het eerste kind de huwelijksschat wordt aangevuld.

Bij het molama nu worden de ontbrekende voorwerpen in behoorlijke regelmaat voor de aanstaande moeder gereed gezet.

Daarna spreekt de balia het kind toe, waarbij zij den wensch uitspreekt, dat het zich in het lichaam der moeder

in volmaakten welstand zal bevinden en vertelt zij, dat het ontbrekende van het huwelijksgeschenk reeds dáár is.

Bij dit feest wordt een schaap geslacht.

De balia worden door hunne bemiddeling weer ruimschoots beloond.

Bij het moba'oe heeft dezelfde plechtigheid plaats.

Het naamgeven geschiedt enkel naar den wensch der ouders of familieleden.

Men wacht hier soms wel mee, tot het kind een jaar oud is.

Alle namen hebben een beteekenis, sommige beduiden een eigenschap van het kind.

De vader wordt dan eveneens naar zijn kind genoemd.

Heet het kind b. v. Laboe dan wordt de vader Tome Laboe genoemd.

Steeds heeft deze benaming plaats naar het jongste kind.

De jongens worden besneden, door het vel aan de voorzijde in 3 à 4 deelen te splitsen.

Op vele plaatsen is dit door de Islamietische besnijdenis vervangen.

De tanden der meisjes werden tot dicht bij het tandvleesch doorgevild en uitgeslagen.

Dit verkeerde gebruik bestaat echter nu niet meer.

Bij begrafenissen wordt het lijk behoorlijk in den grond begraven.

Wanneer de middelen het toelaten, wordt er daarna een feestmaaltijd gegeven (mawala dajo = het in orde brengen van het graf met grond en rechtopstaande steenen).

Gedurende een jaar wordt dit graf steeds goed schoon-gemaakt.

XVI. BESTAANSMIDDELEN.

De landbouw bestaat hoofdzakelijk uit rijst- en djagoeng-aanplant.

Hoewel gedurende den tijd van ons bestuur de rijstbouw,

ten minste wat hoeveelheid betreft, zeer is vooruitgegaan, wordt er toch nog steeds ingevoerd.

De handelaren in Paloe herinneren zich nog gemakkelijk den tijd, nu ongeveer een jaar of 12 geleden, dat Paloerijst werd uitgevoerd.

De oorzaken van dien achteruitgang hebben we boven reeds grootendeels opgesomd; onvoldoende bewerking van den grond is het gevolg van de groote onverschilligheid van de bevolking.

Er zijn hier nog kampongs, waarvan de bevolking hoofdzakelijk leeft van djagoeng en sago.

Door het aanleggen van waterleidingen zal de sawahbouw hier bevorderd worden.

Djagoeng wordt ook verbouwd als tweede gewas op de sawahvelden. Dit is echter lang niet algemeen.

Rijstbouw op droge gronden wordt slechts op enkele plaatsen beoefend, namelijk op de berghellingen in het gebied ten Westen van het dal en in het Berglandschap Palolo.

Wat dit laatste betreft, hier zijn uitgestrekte gronden aanwezig, geschikt voor padiaanplant; water is in overvloed aanwezig; karbouwen ontbreken echter en het gebruik van den ploeg is onbekend.

Door den invoer van sapi's zou der bevolking een weldaad bewezen kunnen worden.

Nog andere gewassen als ketella (tomolokoe), tales (oewi), obie (kadoeé), djali (djole) vervangen de rijst.

Ook verschillende pisangsoorten vormen een voornaam voedingsmiddel.

Een vasten begintijd voor den sawahbouw had de bevolking niet.

Men plantte op zeer verschillende tijden, hoofdzakelijk door gebrek aan karbouwen waardoor de eene sawahbezitter moest wachten op de andere.

Men daacht er niet aan de patjol in den grond te zetten.

Men had een aantal sterrebeelden, waar naar men zich richtte voor het bepalen van den tijd.

Maloenoe; zevengesternte
 Pompariolo, uit 4 sterren bestaande
 Totoloeongoe, uit 3 sterren bestaande
 Isi,
 Kapi en
 Ajoeka, ook uit 3 sterren bestaande.

In overleg met de bevolking heeft het bestuur nu een bepaalden begintijd vastgesteld en wel 1 December.

Verschillende gebruiken bij rijstcultuur werden boven reeds genoemd.

De toekomst der droge tuinen kan eerst dan goed genoemd worden, wanneer de bevolking deze niet te veel verlaat, doch daarop nuttige boomsoorten plant.

De ontwoording wordt dan tegelijkertijd tegengegaan.

Klapperaanplant wordt in het dal wel aangetroffen; copra is een voornaam artikel van uitvoer.

Door het bestuur wordt er streng op gelet, dat geen onrijpe klappers worden geplukt, welke voor copra zijn bestemd.

Voor het drogen moet gebruik worden gemaakt van zinken platen.

Aan de bevolking is last gegeven, dat ieder huisgezin in het bezit moet zijn van minstens 50 klapperboomen, dat bij de geboorte van elk kind 10 klapperboomen moeten worden aangeplant.

De arenpalm (konaoe), welke vooral in het Berglandschap Palolo veelvuldig voorkomt, levert sagoweer (toelé), welke wordt gedronken en waarvan suiker gemaakt wordt.

De pisang (panganan) komt eveneens veelvuldig voor.

De bamboe welke hier wordt aangetroffen, is over het algemeen van inferieure kwaliteit.

Alleen bij Toewa wordt een goede soort gevonden.

Indigo wordt gewonnen voor eigen gebruik.

Van de sirihplant (baeloe) wordt slechts de vrucht gebruikt.

Onder de vruchtboomen dienen vermeld te worden: de djamboe, waarvan zeven verschillende soorten vruchten.

djamboe	alo
"	lana
makoe	boela
"	lei
"	pae
takao	boela
"	lei

de mangga (taipa), waarvan de taipa dondoro een goede soort is.

de nangka (ganaga)

de sirikaja

de papaja (gempaja)

de pisang, waarvan een 12 tal verschillende soorten.

Op het gebergte bij Domboe en Lewara vindt men koffieboomen. Eveneens in het gebergte op een 4 uur afstand ten Oosten van Paloe.

Zorg wordt aan deze boomen door de bevolking absoluut niet besteed.

Op dit oogenblik worden van bestuurswege koffiebeddingen aangelegd in het bosch bij Toewa.

Tabak en suikerriet wordt door de bevolking voor eigen gebruik aangeplant.

Katjang is in groote hoeveelheden aan de bevolking verstrekt, echter zonder resultaat.

Men is hier voor elken aanplant even onverschillig.

De beteekenis van de Javaansche immigrantenkolonie te Kalawara Napoeti voor de inheemsche bevolking is nu nog gering.

De veestapel bestaat ongeveer uit: 1500 karbouwen

25 sapi's

520 paarden

6450 schapen (vetstaarten)

1500 geiten

enkele varkens in de bovenstreken.

Onder de karbouwen komen herhaaldelijk ziekten voor; paarden lijden vaak aan goedaardige droes.

Karbouwen worden slechts gebruikt voor het zogenaamde paroedja, het rondrijven van een aantal over de te bewerken velden.

Hier en daar worden ze reeds voor den ploeg gebruikt. Slachtvee bestaat hoofdzakelijk uit schapen en geiten.

Karbouwen mogen niet worden geslacht, aangezien hieraan in verband met den sawahbouw een groot tekort bestaat.

Prijzen:

karbouw djanten	f	30.—	f	75.—
„ betina	„	25.—	„	50.—
gimbal djanten	„	5.—	„	8.—
„ betina	„	3.—	„	5.—
kambing djanten	„	2.50	„	4.—
„ betina	„	2.—	„	3.—

Wilde varkens worden in groot aantal aangetroffen; door de bevolking worden jachten georganiseerd om deze uit te roeien.

Wat de paardenfokkerij betreft, hieraan besteedt de bevolking niet de minste aandacht.

Bezette paarden, reeds in vergevorderde zwangerschap, werden als rijpaarden gebruikt, liefst door man en vrouw tegelijk.

Op den rug werd een wond aangebracht, zoodat het paard een gemakkelijke gang voor den berijder aannam.

Aan dergelijke kwellingen is door het bestuur een einde gemaakt.

Om het ras te verbeteren, is te Paloe een sandelhouthengst gestationneerd. Het kost echter enorm veel moeite, om merries voor dat doel te verkrijgen.

Het paard varieert in hoogte van 1.10—1.20 M. en is sierlijker gebouwd, dan b.v. het Javaansche paard, met minder zwaar hoofd, beter gevormde hals en meer ontwikkelde voorhand.

Sterk sprekend zijn het gedrongen lichaam, het rechte kruis, de hoog aangezette staart en de sterke ontwikkeling van het been- en spierstelsel.

Vergeleken bij den sandelhout is de schoft lager, maar langer, de rechte rug scherper en de schouder ruimer.

Het dier heeft een kalm temperament, is krachtig en tegen vermoeienis bestand, terwijl het zich met voedsel van weinig waarde tevreden stelt.

Het wordt alleen als rijpaard gebezigd, waarbij als zadel gebruik gemaakt wordt van een 2 à 3 tal kussens (lampi) en als hoofdstel een koperen of hoornen stang (zama), een rotanteugel (kaloro moezama) en van gewoon touw vervaardigde kop- en bakstukken (sanggi).

De prijs varieert van *f* 30.— tot *f* 100.—

Paardenvleesch is bij de bevolking zeer gewild, zoodat een groot aantal diefstallen hiervan het gevolg waren.

Het pluimvee bestaat bijna enkel uit kippen.

Enkele eenden en ganzen vindt men ook hier en daar.

De prijs van 1 dozijn kippen varieert van *f* 2.50— *f* 4.—

De vischvangst heeft hoofdzakelijk plaats door middel van werpnet (séro) en hengel.

Uitvoer van visch vindt niet plaats; de gevangen hoeveelheid wordt plaatselijk verbruikt.

Vischvijvers werden tot nu niet aangelegd.

De nijverheid beteekent niet veel. Ze bepaalt zich hoofdzakelijk tot het smeden van wapens, het weven van sarongs en het vlechten van mandjes en hoeden.

De aanwezige prauwen komen voornamelijk uit Dampelas en Sirendja.

Aan houtsnijkunst wordt niet veel gedaan.

Wil men echter op dit gebied wat uitgevoerd hebben, en geeft men een motief aan, dan kan men dit zeer goed navolgen.

In de binnenlanden houdt men zich nog bezig met het vervaardigen van Joeja (geklopte boomschors), waarvan kledingstukken worden gemaakt.

De arensuiker is een gewild product op de pasar te Paloe.

Wat den import en export van den handel betreft, kunnen door mij geen juiste gegevens verstrekt worden.

De grootste pasar vindt men te Paloe, waar twee maal in

de week, 's Maandags en 's Vrijdags honderden menschen hunne waren komen aanbieden.

Doordien over de Paloerivier een hangbrug is geslagen, is het verkeer tusschen Paloe en de omliggende dorpen zeer vergemakkelijkt.

De oprichting van groote loodsen zal het passerverkeer zeer ten goede komen.

Het algemeen betaalmiddel is de haantjes duit.

Een gulden is gelijk aan 420 van deze duiten.

Als verdere munt gebruikt men den rijksdaalder, den gulden en halven gulden.

Kwartjes, dubbeltjes en centen zijn minder gewenscht.

Ook komt een enkele sovereign voor, doch die wordt meestal gebruikt als sieraad.

Opiumverkoop heeft op Paloe niet plaats.

Enkel in de kampongs Paloe en Beromaroe is het plaatselijk verbruik van opium toegestaan aan lieden, die daartoe eene licentie tot inkoop hebben van het hoofd van Gewestelijk Bestuur.

Eene dergelijke licentie kan alleen worden toegestaan aan lieden, die vroeger geregeld geschoven hebben.

Slechts aan twee personen is daartoe vergunning verleend.

Het verbruik zal dus mettertijd ten minste, wanneer smokkelhandel geheel kan worden tegengegaan, ophouden.

Smokkelhandel is nog niet geconstateerd.

CONTRACTEN EN VERKLARINGEN.

Met de landschappen Paloe, Dalo, Sigi en Beromaroe werden de ondervolgende overeenkomsten aangegaan:

a. Paloe:

1. Onderhandsch geschrift met de vorsten uit de baai van Paloe op 29 Juli 1824.
2. Contract op 7 Juli 1854, goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 17 September d. a. v. No. 6.
3. Akte van bevestiging op 1 Mei 1888, goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 10 Februari 1889 No. 16.

4. Politiek contract gesloten op 1 Mei 1888, goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 10 Februari 1889 No. 16.
  5. Suppletoir contract (in- en uitvoer oorlogsbehoefden), gesloten op 18 Mei 1890, goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 8 September d. a. v. No. 3.
  6. Idem (afstand mijnrechten), gesloten op 17 Januari 1897, goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 22 Maart 1900 No. 39.
  7. Korte verklaring en akte van erkenning en bevestiging, gesloten op 12 December 1904, goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 4 Augustus 1905 No. 19.
  8. Korte verklaring, tevens erkenning en bevestiging, afgelegd door Parampasi op 11 April 1907 goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 12 April 1908 No. 11.
- b. Dolo:*
1. Akte van soevereiniteitserkenning, gesloten op 14 Augustus 1891, goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 3 Juli 1892 No. 25.
  2. Korte verklaring en akte van erkenning en bevestiging, gesloten op 9 December 1904, goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 4 Augustus 1905 No. 19.
  3. Idem, afgelegd door Datoe Pamoesoë op 19 September 1909 goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 3 Maart 1910 No. 27.
- c. Sigi:*
1. Akte van soevereiniteitserkenning, gesloten op 9 Augustus 1891, goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 3 Juli 1892 No. 25.
  2. Korte verklaring en akte van erkenning en bevestiging, gesloten op 30 November 1904, goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 7 Juli 1905 No. 28.
  3. Verklaring betreffende den afstand van de landstreken Tambarana, Tanaboa Mapané en Pebato (Tominiboecht) gesloten op 5 December 1904, goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 7 Juli 1905 No. 28.

4. Korte verklaring, afgelegd door I Tondei op 3 December 1908, goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 3 Maart 1910 No. 27.
  5. Verklaring betreffende den afstand van het landschap Lindoe, gesloten op 3 December 1908, goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 15 Juli 1910 No. 19.
- d.* Beromaroe;
1. Akte van soevereiniteitserkenning, gesloten op 8 Augustus 1891, goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 3 Juli 1892 No. 25.
  2. Korte verklaring en akte van erkenning en bevestiging, gesloten op 11 December 1904, goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 4 Augustus 1905 No. 19.
  3. Idem, afgelegd door I Tondei op 3 December 1908, goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 3 Maart 1910 No. 27.

Paloe, 1 November 1909.

De fd. Contrôleur,
(*w. g.*) HISSINK.